

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی یزد

Yazd Chamber of Commerce,
Industries, Mines and Agriculture

۴

سلسله گزارش‌های تجارت خارجی یزد با کشورهای همسایه

بررسی تجارت خارجی یزد با عراق

مرکز پژوهش‌های اقتصادی اتاق بازرگانی یزد

تابستان ۱۴۰۴

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی یزد
مرکز پژوهش‌های اقتصادی

سلسله گزارش‌های تجارت خارجی یزد با کشورهای همسایه

عنوان گزارش:

بررسی تجارت خارجی یزد با عراق

سفارش و نظارت:

مرکز پژوهش‌های اقتصادی اتاق بازرگانی یزد

پژوهشگر:

علیرضا صفویان

بخش حقوقی:

محمد جواد عباسی نژاد

علاقه‌مندان می‌توانند از طریق پست الکترونیک زیر نظرات خود را به
مرکز پژوهش‌های اقتصادی اتاق بازرگانی یزد منعکس نمایند.

res.center@yazdccima.com

آدرس: یزد، بلوار ۱۷ شهرپور، روبروی ۵۲ متری امام شهر

کدپستی: ۸۹۱۶۹۵۹۱۱

وبسایت: www.yazdccima.com

تلفن: ۰۳۵۳۷۲۴۵۴۹۱

شهریورماه ۱۴۰۴

سَمِيعًا
الْحَمْدُ
الْحَمْدُ

فهرست

۵	خلاصه مدیریتی و پیشگفتار
۷	ویژگی‌های عمومی کشور عراق
۱۴	قوانین و سیاست‌ها تجاری عراق
۲۳	شاخص‌های اقتصادی عراق
۲۸	تحلیل ساختار تجارت کالایی عراق
۴۵	منابع

خلاصه مدیریتی و پیشگفتار

عراق: فرصت‌های تجاری برای اقتصاد یزد

عراق، به‌عنوان همسایه راهبردی ایران، افق‌های تازه‌ای را پیش‌روی اقتصاد استان یزد گشوده است. اشتراکات عمیق فرهنگی با ایران، مرز مشترک و تقاضای روبه‌افزایش این کشور برای واردات و بازسازی، زمینه‌ای کم‌نظیر برای رونق و جهش صادرات غیرنفتی یزد فراهم آورده است.

تصویر بازار عراق، تصویری از یک اقتصاد بزرگ و تشنه واردات است. بر اساس داده‌های معتبر بین‌المللی، این کشور با بیش از ۴۶ میلیون نفر جمعیت، در سال ۲۰۲۳ با وارداتی به ارزش ۸۵ میلیارد دلار، چهل‌وپنجمین بازار بزرگ جهان بوده است. ایران با صادرات ۱۲ میلیارد دلاری، جایگاه خود را به‌عنوان چهارمین شریک بزرگ تجاری عراق تثبیت کرده است. مهم‌تر آنکه، ساختار غیرمتمرکز و رقابتی این بازار، درهای ورود را به روی بازیگران توانمندی همچون تولیدکنندگان یزدی باز نگه داشته است.

در این میان، پروژه‌های کلان زیرساختی مانند «جاده توسعه عراق» در حال تغییر معادلات ژئواقتصادی منطقه هستند. این تحولات برای یزد هم فرصت‌آفرین و هم چالش‌برانگیزند. بهره‌مندی از این فرصت‌ها در گروی اقداماتی هوشمندانه مانند سرمایه‌گذاری در بندر خشک و ایجاد شبکه‌های لجستیکی و تجاری قدرتمند است.

بررسی‌ها نشان می‌دهد که پتانسیل تجاری ایران در بازار عراق هنوز به طور کامل شکوفا نشده است. با وجود عبور از سقف صادراتی پیش‌بینی شده (۲۰۴ میلیارد دلار)، همچنان ۵۳۰ میلیون دلار ظرفیت بکر برای محصولاتی مانند پسته، پلیمرها، لبنیات و سیب‌زمینی وجود دارد. با این حال، این فرصت با یک چالش جدی همراه است: اشباع نسبی بازار در برخی کالاها که می‌تواند به رقابت‌های قیمتی فرسایشی و مخرب میان صادرکنندگان ایرانی دامن بزند.

استان یزد در سال ۱۴۰۳ با صادراتی به ارزش بیش از ۲۷۳ میلیون دلار، حضوری قدرتمند در این بازار داشته است. عمده محصولات صادراتی این استان را کاشی و سرامیک، محصولات پتروشیمی و صنایع معدنی تشکیل داده‌اند. این سبد صادراتی گرچه نشان‌دهنده توانمندی‌های صنعتی یزد است، اما برای ماندگاری در این بازار رقابتی، باید به سمت کالاهایی با ارزش افزوده بیشتر و نام‌های تجاری معتبر حرکت کند.

مسیر پیش‌رو: چهار گام راهبردی برای آینده

- ◀ برای حرکت از سطح فعلی و تثبیت جایگاه یزد در بازار عراق، پیمودن مسیرهای راهبردی زیر ضروری است:
- ◀ گذار از صادرات فله‌ای: حرکت به سوی صادرات کالاهای نهایی، فرآوری‌شده و دارای بسته‌بندی جذاب با برندهای یزدی.
- ◀ فعال‌سازی ظرفیت‌های راکد: تمرکز بر پتانسیل‌های صادراتی دست‌نخورده در کالاهای مصرفی و کشاورزی.
- ◀ ایجاد کنسرسیوم تجاری: تقویت هماهنگی میان صادرکنندگان استان برای جلوگیری از رقابت منفی و افزایش قدرت چانه‌زنی.
- ◀ توسعه زیرساخت‌های ارتباطی: سرمایه‌گذاری هدفمند برای تقویت زیرساخت‌های حمل‌ونقل و لجستیک در مسیر عراق.

ویژگی‌های عمومی کشور عراق

عراق در یک نگاه

♦ پایتخت: بغداد

♦ نوع حکومت: جمهوری پارلمانی فدرال (اقلیم کردستان خودمختار است.)

♦ جمعیت در سال ۲۰۲۴: ۴۶,۰۴۲,۰۰۷ نفر

♦ زبان رسمی: عربی و کردی [۱]

♦ واحد پول ملی: دینار عراق

♦ مساحت: ۴۳۵,۰۵۲ کیلومتر مربع

♦ درصد مساحت اراضی قابل کشت: ۲۵/۵ % (۱۱/۱ میلیون هکتار)

♦ کشورهای همسایه و مرزهای مشترک:

♦ ایران: ۱,۴۵۸ کیلومتر

♦ ترکیه: ۳۶۷ کیلومتر

♦ سوریه: ۵۹۹ کیلومتر

♦ اردن: ۱۷۹ کیلومتر

♦ عربستان سعودی: ۸۱۴ کیلومتر

♦ کویت: ۲۵۴ کیلومتر

عراق در یک نگاه

♦ ریسک تجاری: E- خطرناک [۲]

♦ تولید ناخالص داخلی ۲۰۲۳: ۲۷۰/۸ میلیارد دلار

♦ سرانه تولید ناخالص داخلی ۲۰۲۳: ۵۰/۶۲۵۰ دلار

♦ رشد تولید ناخالص داخلی ۲۰۲۳ (درصد): ۹۷/۵- %

♦ رتبه شفافیت تجاری: ۱۴۰ از ۱۸۰ کشور

♦ رتبه واردات عراق در دنیا ۲۰۲۳: ۴۵

♦ ارزش کل واردات عراق از جهان ۲۰۲۳: حدود ۸۵ میلیارد دلار

♦ ارزش کل واردات عراق از ایران سال ۱۴۰۳: ۱۱/۵۷ میلیارد دلار

♦ حداقل زمان برای تاسیس شرکت در عراق: ۲۶/۵ روز

♦ هزینه تاسیس شرکت در عراق:

بین ۲،۲۹۵،۰۰۰ تا ۲،۴۱۵،۰۰۰ دینار عراق (تقریباً ۱،۷۰۰ تا ۱،۸۰۰ دلار)

۱-۱. تحلیل جمعیت‌شناختی عراق: جامعه‌ای جوان در آستانه تحول

بر اساس آخرین نتایج سرشماری عمومی سال ۲۰۲۴، جمعیت عراق به ۴۶ میلیون و ۴۲ هزار نفر رسیده است. شاخص‌ترین ویژگی این جمعیت، ساختار بسیار جوان آن است که عراق را در موقعیت منحصر به فردی موسوم به «پنجره جمعیتی» قرار داده و ظرفیت عظیمی برای رشد اقتصادی در دهه‌های آینده ایجاد می‌کند.

۱-۱-۱. ساختار سنی و فرصت طلایی «رونق جمعیتی»

تحلیل توزیع سنی جمعیت، این فرصت راهبردی را به خوبی روشن می‌سازد. بخش بزرگی از جمعیت عراق (۶۰٪) معادل ۲۷.۶ میلیون نفر) در بازه سنی کلیدی ۱۵ تا ۶۴ سال قرار دارند. این گروه که موتور محرک اقتصاد محسوب می‌شود، در کنار جمعیت قابل توجه زیر ۱۵ سال (۳۶.۵۸٪)، نویدبخش تداوم رشد و پویایی کشور است. در مقابل، جمعیت سالمند (۶۵ سال و بالاتر) تنها ۳.۴۲٪ از کل جمعیت را تشکیل می‌دهد. این ساختار سنی، که در آن بار تکفل پایین و نیروی کار فراوان است، عراق را در مرحله طلایی رونق جمعیتی قرار داده که می‌تواند با سیاست‌گذاری صحیح، به جهش اقتصادی منجر شود.

۱-۱-۲. الگوی سکونت: شهرنشینی غالب و مسکن سنتی

تمرکز جمعیت در مناطق شهری یکی از روندهای کلیدی در عراق است. در سطح ملی، ۷۰.۱۷٪ از جمعیت شهرنشین هستند و این تراکم در اقلیم کردستان با ۸۴.۵۷٪ شهرنشینی، به مراتب بیشتر است.

از نظر وضعیت مسکن، با آنکه بیش از ۷۲٪ خانوارها مالک خانه شخصی خود هستند، الگوی ساخت‌وساز همچنان سنتی و افقی است. از مجموع بیش از ۸ میلیون واحد مسکونی در کشور، ۹۲.۱٪ را خانه‌های مستقل تشکیل می‌دهند و آپارتمان‌ها با سهمی ناچیز (۶.۶٪)، هنوز جایگاه پررنگی در فرهنگ سکونت این کشور پیدا نکرده‌اند.

۱-۱-۳. شاخص‌های باروری و توازن جنسیتی

آینده جمعیتی عراق تحت تأثیر نرخ باروری بالای آن قرار دارد که به طور میانگین ۳.۹ فرزند به ازای هر زن است. البته این شاخص در اقلیم کردستان با کاهشی محسوس به ۳.۵ فرزند می‌رسد که بیانگر الگوهای فرهنگی و اجتماعی متفاوت در مناطق مختلف کشور است. از سوی دیگر، توازن جنسیتی جمعیت با نسبت ۱۰۱ مرد به ازای هر ۱۰۰ زن، کاملاً متعادل و مطابق با استانداردهای جهانی ارزیابی می‌شود.

نمودار ۱: هرم جمعیتی کشور عراق ۲۰۲۴

مردان

زنان

۲-۱. عراق: از بین‌النهرین باستان تا جغرافیای امروز

کشور عراق، با تاریخی کهن و سرزمینی حاصل‌خیز، در قلب خاورمیانه جای گرفته است. این سرزمین که در دوران باستان با نام بین‌النهرین (Mesopotamia) شناخته می‌شد، مهد تمدن‌های بزرگی چون سومر، آکد، بابل و آشور بود. عراق به‌عنوان بخشی از هلال حاصل‌خیز، همواره نقشی کلیدی در تاریخ منطقه ایفا کرده و در دوره‌های گوناگون، بخشی از امپراتوری‌های پارس، یونان، روم و جهان اسلام بوده است. شهر بغداد، پایتخت کنونی آن، در قرن هشتم میلادی به اوج شکوه خود به‌عنوان مرکز خلافت عباسی رسید.

۱-۲-۱. موقعیت راهبردی و مرزهای جغرافیایی

عراق در غرب آسیا واقع شده و از شمال با ترکیه، از شرق با ایران، از غرب با سوریه و اردن و از جنوب با عربستان سعودی و کویت هم‌مرز است. این کشور تنها ۵۸ کیلومتر خط ساحلی در شمال خلیج فارس دارد که دسترسی آن به آب‌های آزاد را محدود می‌سازد.

۱-۲-۲. چهره‌های گوناگون جغرافیای عراق

سرزمین عراق از نظر طبیعی به چهار چهره کاملاً متمایز تقسیم می‌شود:

۱. **جلگه‌های آبرفتی (مرکز و جنوب شرق):** این منطقه که دشتهای حاصل‌خیز میان دو رود دجله و فرات را در بر می‌گیرد، قلب کشاورزی عراق است. این جلگه‌ها با ارتفاعی کمتر از ۱۰۰ متر، بسیار مسطح بوده و به دلیل زهکشی ضعیف، میزبان باتلاق‌ها و دریاچه‌های متعددی مانند هور الحمار هستند.

۲. **منطقه الجزیره (شمال):** این منطقه مرتفع در شمال عراق و بین دو رود دجله و فرات قرار دارد. رشته‌کوه سنجار با ارتفاعی بیش از ۱۳۵۰ متر در این ناحیه واقع شده است.

۳. **بیابان‌های وسیع (غرب و جنوب):** این مناطق خشک و کم‌باران حدود ۴۰٪ از خاک عراق را تشکیل می‌دهند و بخشی از بیابان بزرگ سوریه محسوب می‌شوند. ارتفاعات در این نواحی بیابانی گاهی به بیش از ۹۵۰ متر می‌رسد.

۴. **کوه‌ها و فلات‌های شمال شرق (کردستان عراق):** این منطقه کوهستانی که بخشی از رشته‌کوه‌های عظیم زاگرس است، حدود یک‌پنجم از مساحت عراق را پوشش می‌دهد. این ناحیه از نظر منابع آبی، خاک حاصل‌خیز و پوشش گیاهی بسیار غنی‌تر از سایر مناطق است و بلندترین نقطه عراق، قله گوندۀ ژور با ارتفاع ۳۶۰۷ متر، در اینجا قرار دارد.

۱-۲-۳. دجله و فرات: شریان‌های حیات‌بخش

حیات عراق به سیستم رودخانه‌ای دجله و فرات وابسته است. این دو رود بزرگ از کوهستان‌های ترکیه سرچشمه می‌گیرند، از خاک عراق عبور کرده و در نهایت با پیوستن به یکدیگر در نزدیکی شهر "القرنه"، اروند رود را تشکیل می‌دهند که به خلیج فارس می‌ریزد.

◀ **رود دجله:** این رود در داخل خاک عراق دارای شاخه‌های مهمی چون زاب بزرگ، زاب کوچک و دیاله است و در فصل بهار به دلیل ذوب برف کوهستان‌ها، دچار سیلاب‌های فصلی می‌شود.

◀ **رود فرات:** برخلاف دجله، این رود در خاک عراق شاخه مهمی ندارد و حجم آب آن به شدت تحت تأثیر عملکرد سدهای ساخته‌شده در ترکیه و سوریه قرار دارد.

۱-۲-۴. مدیریت آب: تلاقی توسعه و چالش‌های زیست‌محیطی

دولت عراق برای مهار سیلاب‌ها و مقابله با خشکسالی، پروژه‌های آبی بزرگی را اجرا کرده است. اتصال دجله به فرات از طریق دریاچه ثرثار و ساخت دو کانال عظیم برای آبیاری و زه‌کشی در جنوب از جمله این اقدامات بود. با این حال، این پروژه‌ها پیامدهای زیست‌محیطی ویرانگری به همراه داشته‌اند که مهم‌ترین آن، خشک شدن حدود ۹۰٪ از تالاب‌های بی‌نظیر جنوب عراق بوده است؛ فاجعه‌ای که اکوسیستم منطقه را برای همیشه دگرگون کرد.

۱-۳-۳. عراق: یکی از نقاط کانونی ژئوپلیتیک

کشور عراق به دلیل موقعیت جغرافیایی منحصر به فرد خود، در طول تاریخ همواره از وزنی استراتژیک در معادلات سیاسی و اقتصادی منطقه و جهان برخوردار بوده است. نظریه‌پردازان برجسته جغرافیای سیاسی، این سرزمین را یکی از مهم‌ترین مناطق جهان می‌دانند. هالفورد مکیندر، جغرافیدان بریتانیایی، عراق را بخشی از «حلقه میانی» (Inner Crescent) نامید؛ کمربندی حیاتی که میان «هارتلند» (Heartland) و «ریملند» (Rimland) قرار گرفته است. کنترل این حلقه، کلیدی برای تسلط بر مناطق راهبردی جهان تلقی می‌شد.

۱-۳-۱. از نظریه تا عمل: کریدورهای نوین تجاری

اهمیت ژئوپلیتیک عراق صرفاً به ابعاد نظامی محدود نمی‌شود. این سرزمین به دلیل قرار گرفتن در نقطه تلاقی مناطق مهم جهان، از پتانسیل تجاری و اقتصادی عظیمی برخوردار است. عراق مسیری است که خلیج فارس را به دریای سیاه متصل کرده و از سوی دیگر، فلات ایران را به غرب آسیا و آفریقا پیوند می‌دهد.

در همین راستا، دولت عراق اخیراً ابتکار بلندپروازانه «جاده توسعه عراق» (Iraq Development Road - IDR) را در دستور کار قرار داده است. هدف اصلی این پروژه، اتصال بندر بزرگ فاو در جنوب عراق به شبکه حمل‌ونقل ترکیه و اروپا است. این جاده نه تنها یک کریدور جدید به سمت مدیترانه باز می‌کند، بلکه می‌تواند خط تکمیلی کریدور عرب-مد (ArabMed) باشد که هند را به اروپا متصل می‌کند و بدین ترتیب، عراق را به یک قطب ترانزیتی کلیدی تبدیل نماید.

۱-۳-۲. شمشیر دولبه برای ایران: فرصت‌ها و تهدیدها

این تحولات برای ایران همزمان یک تهدید و یک فرصت است:

◀ **تهدید:** فعال شدن کریدورهای جدیدی که ایران را دور می‌زنند، می‌تواند به حذف تدریجی ایران از نقشه ترانزیت بین‌المللی منجر شود و جایگاه راهبردی کشور را تضعیف کند.

◀ **فرصت:** با این حال، بخش خصوصی ایران می‌تواند با نگاهی هوشمندانه، این تهدید را به فرصت تبدیل کند. سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های لجستیکی عراق، به‌ویژه تأسیس بنادر خشک، می‌تواند نقش کلیدی در مدیریت تجارت و ترانزیت این کشور به شرکت‌های ایرانی ببخشد و منافع اقتصادی ایران را از مسیری دیگر تأمین نماید.

۱-۳-۳. چالش‌های داخلی: بستری از ریسک و بی‌ثباتی

از سال ۲۰۰۳ و پس از سقوط رژیم بعث، عراق وارد مرحله گذار سیاسی و ناپایداری داخلی شده است. با وجود شکل‌گیری دولت‌های منتخب، این کشور همچنان با چالش‌های عمیقی دست‌وپنجه نرم می‌کند، از جمله:

- ◀ ضعف در نظام حکمرانی و فساد گسترده اداری
- ◀ تفرقه‌های ریشه‌دار قومی-مذهبی
- ◀ حضور گروه‌های مسلح غیردولتی و نفوذ آنها در ساختار قدرت

ساختار سیاسی عراق که بر پایه تقسیم قدرت میان شیعیان، اهل سنت و کردها بنا شده، در عمل به رقابت‌های فرقه‌ای و سهم‌خواهی‌های سیاسی دامن زده و مانع از شکل‌گیری یک دولت ملی یکپارچه شده است. از منظر امنیتی نیز، با وجود شکست داعش، تهدیدهای پراکنده همچنان باقی است و ثبات کشور را به چالش می‌کشد.

۱-۳-۴. نتیجه‌گیری: توازن میان فرصت و ریسک

ژئوپلیتیک عراق ترکیبی پیچیده از فرصت و ریسک است. موقعیت استراتژیک، منابع طبیعی غنی و دسترسی به بازارهای منطقه، فرصت‌های بی‌نظیری را پیش رو قرار می‌دهد. اما بی‌ثباتی سیاسی، چالش‌های امنیتی و ضعف نهادی، ریسک‌های اصلی فعالیت اقتصادی در این کشور هستند. برای فعالان اقتصادی، به‌ویژه صادرکنندگان ایرانی، شناخت دقیق این محیط پویا و ارزیابی مستمر تحولات آن، یک ضرورت انکارناپذیر برای موفقیت است.

قوانین و سیاست‌ها تجاری عراق

۱-۲. تحلیل سیاست‌های تجاری و اقتصادی عراق

۱-۱-۲. ساختار اقتصاد و تجارت خارجی مبتنی بر نفت

اقتصاد کشور عراق به طور ساختاری به منابع نفتی وابسته است. این کشور با در اختیار داشتن پنجمین ذخایر اثبات‌شده نفت جهان و تولید روزانه بیش از ۶ میلیون بشکه، به عنوان دومین تولیدکننده بزرگ در سازمان کشورهای صادرکننده نفت (اوپک) شناخته می‌شود. این وابستگی در ساختار تجارت خارجی عراق نیز نمود بارزی دارد؛ به طوری که محصولات گروه نفتی بخش غالب صادرات این کشور را تشکیل می‌دهند. بر اساس آمار سال ۲۰۲۰، ۹۷.۲ درصد از کل صادرات عراق به گروه نفت و مواد معدنی اختصاص داشته است، در حالی که سهم هر یک از بخش‌های محصولات کشاورزی و صنعتی تنها یک درصد بوده است.

۲-۱-۲. چالش‌های بودجه‌ای و سیاست‌های جذب سرمایه‌گذاری

علیرغم درآمدهای قابل توجه نفتی، دولت عراق با کسری بودجه ساختاری و شدیدی مواجه است. در واکنش به این چالش، دولت اقدام به تدوین برنامه‌های توسعه‌ای نموده و از طریق ارائه مشوق‌های متعدد، در صدد ایجاد زمینه برای جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) و تقویت بخش خصوصی است.

۳-۱-۲. تأثیر درگیری‌های نظامی بر زیرساخت‌ها و واردات

عراق از سال ۱۹۸۰ به صورت مستمر با درگیری‌های نظامی و بی‌ثباتی سیاسی مواجه بوده است که این امر منجر به فرسودگی و تخریب گسترده زیرساخت‌های اقتصادی و تولیدی شده است. در نتیجه، این کشور در حوزه‌های متعددی، از تأمین کالاهای اساسی و مصرفی تا بازسازی زیرساخت‌ها، با محدودیت‌های جدی روبرو است. این وضعیت، وابستگی بالایی به واردات، به‌ویژه در بخش محصولات غذایی و کشاورزی، به منظور تأمین امنیت غذایی ملی ایجاد کرده است.

۴-۱-۲. نقاط ضعف ساختاری در سیاست تجاری

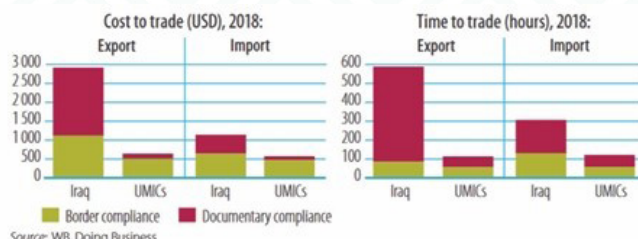
سیاست تجاری عراق دارای دو ضعف ساختاری عمده است:

سهم اندک بخش خدمات در صادرات: در مقایسه با صادرات کالا، بخش خدمات سهم ناچیزی دارد. این سهم از ۱ درصد کل صادرات در سال ۲۰۰۶ تنها به ۹ درصد در سال ۲۰۱۷ افزایش یافته است که نشان‌دهنده عدم تنوع در سبد صادراتی است.

وابستگی شدید به صادرات سوخت: اتکای تقریباً مطلق به صادرات انرژی، اقتصاد این کشور را در برابر نوسانات قیمت جهانی نفت بسیار آسیب‌پذیر می‌کند. سهم بخش مواد سوختی و معدنی از کل صادرات عراق در سال ۲۰۰۶ معادل ۹۹ درصد و در سال ۲۰۱۷ به ۱۰۰ درصد رسیده است.

۵-۱-۲. موانع رویه‌ای و بوروکراتیک در تجارت

بررسی فرآیندهای تجاری در عراق نشان می‌دهد که هزینه‌ها و مدت زمان لازم برای واردات، کمتر از صادرات است. با این حال، بخش اصلی هزینه‌ها و اتلاف زمان در هر دو فرآیند، ناشی از پیچیدگی‌های رویه‌ای و تعدد اسناد مورد نیاز است. این موانع بوروکراتیک، هزینه‌های مبادله را برای فعالان اقتصادی افزایش می‌دهد.

نمودار ۲: هزینه و زمان صادرات و واردات عراق

۲-۱-۶. رویکردهای حمایتی و محدودیت‌های وارداتی

روند اصلاحات اقتصادی در عراق با سرعت کندی پیش می‌رود و اخیراً محدودیت‌های مشخصی بر واردات برخی کالاها اعمال شده است. این سیاست‌ها که با هدف حمایت از تولید داخلی اتخاذ شده‌اند، از طریق ابزارهایی مانند افزایش تعرفه‌ها یا کاهش و توقف صدور مجوزهای واردات اجرا می‌شوند. رویکرد جدید دولت عراق مبنی بر حمایت از تولید داخلی، منجر به ممنوعیت واردات محصولات نظیر سیمان، آب معدنی، انواع کیک و نوشیدنی‌ها، یا اعمال عوارض گمرکی ۱۰۰ درصدی بر آن‌ها شده است که این امر موانع جدی برای تجارت ایجاد کرده است.

علاوه بر این، الزام به اخذ مجوزهای مضاعف، مانند بازرسی کالا در کشور مبدأ یا تکلیف صادرکنندگان به دریافت گواهی ثبت کالا جهت اخذ مجوز واردات، فرآیند صادرات به عراق را در مقایسه با سایر بازارها به مراتب پرهزینه‌تر نموده است.

مهمترین خصوصیات نظام تجاری حاکم بر عراق عبارتند از:

- ◀ عضویت ناظر در سازمان تجارت جهانی و تصویب نظام تجاری بر اساس نظرات آن
- ◀ وضع ۵ تا ۲۵ درصد عوارض گمرکی برای اکثر اقلام وارداتی
- ◀ آزادسازی تمام فعالیت‌های اقتصادی داخلی و متوسط بهره بانکی ۱۰ درصد
- ◀ دولتی بودن بخش اعظم بانکداری و کمک مستقیم یارانه‌ای دولت به اقشار کم درآمد (سبد کالا)
- ◀ انعقاد موافقتنامه‌های بازرگانی دوجانبه و چندجانبه با کشورها
- ◀ ایجاد چارچوب‌های قانونی برای جلوگیری از انحصار، تدوین قوانین سرمایه‌گذاری، حمایت از مصرف‌کننده و تولیدات داخلی

۲-۲. تحلیل چارچوب‌های قانونی و مقرراتی حاکم بر تجارت خارجی عراق

۲-۲-۱. قوانین و مقررات نظام بانکی

۲-۲-۱-۱. وضعیت روابط بانکی ایران و عراق

به دلیل تحریم‌های بین‌المللی، روابط بانکی رسمی میان ایران و عراق در سطح بسیار محدودی قرار دارد و ارائه خدمات توسط بانک‌های دولتی عراق به شرکت‌ها و اتباع ایرانی با ممنوعیت مواجه است. بانک تجارت عراق (TBI) به عنوان مهم‌ترین بانک دولتی، مجری انحصاری تمامی پرداخت‌های مربوط به مناقصات و قراردادهای ملی است.

با این وجود، برخی بانک‌های ایرانی از جمله بانک ملی ایران (شعب بغداد و بصره) و بانک پارسیان (شعبه بغداد) در عراق فعال هستند و روابط کارگزاری محدودی به صورت غیررسمی با برخی بانک‌های عراقی برقرار کرده‌اند. خدمات این بانک‌ها شامل افتتاح حساب سپرده و جاری (به دلار و دینار)، دریافت و ارسال حواله دلاری به ایران، صدور ضمانت‌نامه و گشایش اعتبارات اسنادی است.

۲-۲-۲. قوانین و مقررات مالیاتی

۲-۲-۲-۱. انواع مالیات‌های اصلی

نظام مالیاتی عراق شامل موارد زیر است:

- ❖ **مالیات بر درآمد:** برای اشخاص حقیقی، این مالیات دارای نرخ تصاعدی در بازه ۳ تا ۱۵ درصد است. برای اشخاص حقوقی (شرکت‌ها)، نرخ ثابت ۱۵ درصد بر سود خالص سالانه اعمال می‌شود که شرکت‌های داخلی و خارجی را به طور یکسان در بر می‌گیرد.
- ❖ **مالیات بر اجاره املاک:** بر درآمد حاصل از اجاره املاک و بر اساس ارزش اجاری و نوع کاربری (مسکونی، تجاری) وضع می‌شود.
- ❖ **مالیات مقطوع قراردادهای (Withholding Tax):** شرکت‌های فعال در پروژه‌های پیمانکاری و خدماتی، به‌ویژه شرکت‌های خارجی، مشمول این مالیات می‌شوند که نرخ آن معمولاً بین ۷ تا ۱۰ درصد ارزش قرارداد است.
- ❖ **عوارض و تعرفه‌های گمرکی:** این مالیات غیرمستقیم بر کالاهای وارداتی بر اساس نوع کالا، کشور مبدأ و توافق‌نامه‌های تجاری اعمال شده و یکی از منابع درآمدی غیرنفتی دولت محسوب می‌شود.

۲-۲-۳. قوانین و مقررات گمرکی

۲-۲-۳-۱. چارچوب قانونی اصلی

شالوده نظام گمرکی عراق بر دو قانون اصلی استوار است:

- ❖ **قانون گمرک شماره ۲۳ مصوب ۱۹۸۴:** این قانون به عنوان یک نظام حقوقی جامع، کلیه فرآیندها شامل واردات، صادرات، ترانزیت، انبارداری و مبارزه با قاچاق کالا را تنظیم می‌کند. این قانون با تعریف دقیق مفاهیم، تعیین صلاحیت‌های نهادهای اجرایی، تشریح مراحل ترخیص کالا و تدوین مقررات مربوط به معافیت‌ها و جرایم، ساختار حقوقی شفاف‌تری را برای نظارت بر فعالیت‌های گمرکی ایجاد کرده است. همچنین، این قانون شامل تأسیس دادگاه اختصاصی گمرک برای رسیدگی تخصصی به تخلفات است.

« قانون تعرفه گمرکی شماره ۲۲ مصوب ۲۰۱۰: این قانون با هدف انطباق نظام تعرفه‌ای با شرایط نوین اقتصادی تدوین شد. ویژگی اصلی آن، تمرکز بر شفافیت و انعطاف‌پذیری از طریق معرفی جداول تعرفه و تقویم کشاورزی به عنوان مرجع اصلی تعیین عوارض است. این قانون به دولت اجازه می‌دهد تا در شرایط اضطراری اقتصادی، تعرفه‌ها را به طور موقت تعدیل نماید.

۲-۳-۲. رویه‌های گمرکی و هزینه‌ها

بر اساس قوانین جاری، برای انجام تشریفات گمرکی، صاحب کالا یا نماینده قانونی وی موظف به ارائه مدارک زیر به مبادی ورودی است:

- « اظهارنامه ترانزیت
- « گواهی مبدأ و فاکتور تجاری
- « لیست بسته‌بندی
- « بارنامه (دریایی یا هوایی)
- « دستور تحویل

هزینه‌های ثابت گمرکی که در مبادی ورودی دریافت می‌گردد، به شرح جدول زیر است:

جدول ۱: هزینه‌های گمرکی در مبادی ورودی عراق

ردیف	نوع هزینه/عوارض	مبلغ	مبنای قانونی
۱	عوارض ترانزیت	۲۵ دلار آمریکا	مصوبه گمرکی شماره ۲ (۲۰۱۶)
۲	پلمپ گمرکی	۱۰,۰۰۰ دینار عراق	مصوبه گمرکی شماره ۲ (۲۰۱۶)
۳	مجوز گمرکی	۲۵,۰۰۰ دینار عراق	مصوبه گمرکی شماره ۲ (۲۰۱۶)
۴	اسکن ایکس-ری	۳۰,۰۰۰ دینار عراق	مصوبه گمرکی شماره ۵ (۲۰۱۱)
۵	هزینه توزین (ترازو)	۵,۰۰۰ دینار عراق	مصوبه هیئت دولت شماره ۲۱۴ (۲۰۲۰)
۶	روادید بدون توقف (راننده)	۲۵ دلار آمریکا	مصوبه هیئت وزیران شماره ۲۷۹ (۲۰۱۷)
۷	هزینه‌های بیمه ملی	متغیر	-

۲-۲-۴. ساختار تعرفه‌ها

عراق عضو سازمان جهانی تجارت نیست، اما عضویت در اتحادیه عرب و توافقنامه تجارت آزاد بزرگ عربی (GAFTA) را داراست. این کشور همچنین توافقنامه‌هایی نظیر موافقت‌نامه همکاری با اتحادیه اروپا (۲۰۱۲) و چارچوب تجارت و سرمایه‌گذاری با آمریکا (TIFA) (۲۰۱۳) را منعقد کرده است. با این وجود، موانع غیرتعرفه‌ای مانند زیرساخت‌های ناکافی، تأخیر در فرآیندهای گمرکی و ملاحظات امنیتی، همچنان از چالش‌های اصلی تجارت با این کشور محسوب می‌شوند [۹].

نرخ متوسط تعرفه گمرکی در سال ۲۰۱۶ حدود ۱۰٪ گزارش شده است. با این حال، ساختار تعرفه‌ای عراق گزینشی عمل کرده و بر کالاهای خاص، نرخ‌های بالاتری اعمال می‌کند. برای مثال، تعرفه سیگار به ۷۵٪ و تعرفه خودروهای سواری به ۲۵٪ افزایش یافت و از سال ۲۰۱۸، تعرفه برخی کالاها تا ۳۰٪ رشد داشته است. تحلیل جداول تعرفه نشان می‌دهد که میانگین کلی تعرفه‌ها حدود ۴۱٪ است و بر کالاهای لوکس مانند تنباکو، خودروهای خاص و لوازم آرایشی، تعرفه‌هایی تا ۱۵۰٪ نیز اعمال می‌شود. این ساختار تعرفه‌ای، اهداف حمایت از تولید داخلی و کنترل واردات کالاهای تجملی را دنبال می‌کند. عراق از نظام هماهنگ‌شده طبقه‌بندی کالا (HS Code) تبعیت می‌نماید [۹].

۲-۲-۵. یکپارچه‌سازی نظام گمرکی

تا پیش از سال ۲۰۲۴، نظام گمرکی عراق با دو ساختار متفاوت در مناطق تحت کنترل دولت فدرال و اقلیم کردستان عمل می‌کرد که منجر به تفاوت در نرخ‌های تعرفه و رویه‌های اجرایی می‌شد. این دوگانگی، یک مانع جدی برای شفافیت تجاری و الحاق به سازمان جهانی تجارت بود. در نهایت، با حمایت مرکز تجارت بین‌الملل (ITC)، فرآیند یکپارچه‌سازی نظام تعرفه‌ای بر اساس استانداردهای سیستم هماهنگ‌شده ۲۰۱۷ سازمان جهانی گمرک آغاز و چارچوب تعرفه‌ای یکپارچه در فوریه ۲۰۲۴ به طور رسمی ابلاغ شد [۱۰].

۲-۲-۶. قوانین مالکیت فکری

نظام حقوقی عراق از اصل "اولویت در ثبت" (First to File) تبعیت می‌کند. بر این اساس، حقوق مالکیت فکری (اختراعات، علائم تجاری و...) تنها در صورتی مورد حمایت قانونی قرار می‌گیرند که در عراق به ثبت رسیده باشند. عدم ثبت به موقع، ریسک ثبت آن توسط اشخاص ثالث و بروز اختلافات حقوقی را به همراه دارد [۱۱].

در فرآیند ثبت، توصیه می‌شود که شرکت‌های خارجی از واگذاری امور ثبتی به شرکای محلی خودداری کنند تا از ادعاهای مالکیت احتمالی در آینده جلوگیری شود. همچنین، برای حمایت از علائم تجاری در اقلیم کردستان، می‌توان از طریق اداره ثبت بغداد (در صورت ثبت قبلی) یا با ارائه مدارک به صورت مستقل در اقلیم، اقدام نمود که فرآیند آن ۶ تا ۸ ماه به طول می‌انجامد. جهت حمایت تکمیلی، مشارکت با نهادهای تخصصی مانند انجمن بین‌المللی علائم تجاری (INTA) و ائتلاف بین‌المللی ضد جعل (IACC) توصیه می‌شود [۱۱].

۷-۲-۲. وضعیت نوآوری و فناوری

۱-۷-۲-۲. ارزیابی بر اساس شاخص جهانی نوآوری (GII)

بر اساس گزارش شاخص جهانی نوآوری ۲۰۲۲، عراق با کسب رتبه ۱۳۱ از میان ۱۳۲ کشور، در جایگاه بسیار پایینی قرار دارد. این رتبه منعکس‌کننده چالش‌های ساختاری در حوزه‌هایی مانند زیرساخت‌های فناوریانه، بلوغ بازار و کسب‌وکار و خروجی‌های دانشی است. بی‌ثباتی سیاسی و ضعف نهادی از عوامل اصلی این وضعیت هستند. با این حال، این کشور در شاخص‌های مرتبط با سرمایه انسانی مانند ثبت‌نام در آموزش عالی، عملکرد بهتری دارد که نشان‌دهنده وجود پتانسیل انسانی است [۱۲].

۲-۷-۲-۲. اقدامات و سیاست‌های دولت

بر اساس گزارش اجلاس سازمان جهانی مالکیت فکری (WIPO) در سال ۲۰۲۴، دولت عراق اقداماتی را برای بهبود نظام نوآوری آغاز کرده است. این اقدامات شامل مدرن‌سازی قوانین مالکیت فکری، ایجاد نظام ثبت نشان‌های جغرافیایی (GIs) و حمایت از زنان کارآفرین و شرکت‌های کوچک و متوسط است [۱۳].

۸-۲-۲. نظام حل و فصل اختلافات تجاری

۱-۸-۲-۲. چارچوب قانونی

نظام حل و فصل اختلاف در عراق، یک سیستم ترکیبی است:

- ◀ **دادگاه‌های عمومی:** رسیدگی به دعاوی تجاری عمدتاً بر اساس قانون آیین دادرسی مدنی ۱۹۶۹ انجام می‌شود.
- ◀ **داوری:** عراق به کنوانسیون نیویورک (۲۰۲۱) برای شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی پیوسته است، اما هنوز قانون جامع داوری داخلی مدرنی ندارد.
- ◀ **میانجی‌گری:** این شیوه هنوز فاقد ساختار قانونی مشخص است.

۲-۸-۲-۲. شاخص‌های عملکردی نظام قضایی

بر اساس گزارش‌های رسمی، عملکرد نظام قضایی عراق به شرح زیر است [۱۴]:

- ◀ **مدت زمان رسیدگی قضایی:** به طور متوسط ۳۲۰ روز به دلیل عدم دیجیتالی‌سازی فرآیندها.
- ◀ **هزینه دادرسی:** معادل ۱۹ درصد ارزش خواسته.
- ◀ **اجرای احکام خارجی:** شناسایی حکم خارجی ۳۰ روز و اجرای آن ۴۵ روز زمان می‌برد که نشان‌دهنده کارآمدی نسبی در این بخش است.

۳-۸-۲-۲. تحولات اخیر

به تازگی، با همکاری قوای قضائیه ایران و عراق، شعب دادگاه‌های تخصصی برای رسیدگی به اختلافات تجاری میان اتباع دو کشور در شهرهای رصافه، دیالی، واسط و بصره تشکیل شده است.

۳-۲. قوانین و چارچوب سرمایه‌گذاری خارجی

عراق با هدف بازسازی اقتصاد و جذب سرمایه، چارچوب قانونی جذابی را تحت قانون سرمایه‌گذاری شماره ۱۳ ایجاد کرده است. این قانون امتیازات قابل توجهی مانند معافیت‌های مالیاتی بلندمدت، تضمین عدم مصادره اموال و اجازه خروج کامل سود و سرمایه را به سرمایه‌گذاران خارجی ارائه می‌دهد. فرآیند اخذ مجوز از طریق یک پنجره واحد در کمیسیون ملی سرمایه‌گذاری مدیریت می‌شود، اما برای شروع کسب‌وکار باید مراحل قانونی مشخصی را طی کرد که حدود ۲۷ روز زمان می‌برد.

دولت عراق برای جذب سرمایه خارجی و تقویت زیرساخت‌های کشور، مجموعه‌ای از قوانین حمایتی را تدوین کرده است. اساس این چارچوب، قانون سرمایه‌گذاری شماره ۱۳ (مصوب ۲۰۰۶ و اصلاحات بعدی) است که هدف آن ایجاد یک محیط رقابتی و امن برای سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی است.

۳-۲-۱. مشوق‌ها و تضمین‌های کلیدی برای سرمایه‌گذاران

این قانون مجموعه‌ای از امتیازات و معافیت‌های جذاب را ارائه می‌دهد:

۳-۲-۱-۱. معافیت‌های مالیاتی و گمرکی:

- ◀ ۱۰ سال معافیت کامل از مالیات از تاریخ شروع بهره‌برداری تجاری. این مدت در مناطق کمتر توسعه‌یافته به ۱۳ سال و برای پروژه‌های با مشارکت بیش از ۵۰٪ طرف عراقی تا ۱۵ سال قابل افزایش است.
- ◀ معافیت کامل از عوارض گمرکی برای واردات تجهیزات، ماشین‌آلات و مواد اولیه مورد نیاز پروژه در طول دوره تأسیس و توسعه.

۳-۲-۱-۲. تضمین‌های مالی و مالکیتی:

- ◀ امکان انتقال کامل سود و سرمایه به خارج از کشور پس از تسویه تعهدات مالی.
- ◀ تضمین عدم ملی‌سازی یا مصادره سرمایه‌گذاری، مگر با حکم قضایی و پرداخت غرامت عادلانه.
- ◀ امکان اجاره یا تملک زمین برای پیشبرد پروژه. (تملك زمین صنعتی فقط برای سرمایه‌گذار عراقی مجاز است، اما مشارکت با خارجی‌ها امکان‌پذیر است).

۳-۲-۱-۳. تسهیلات عملیاتی:

- ◀ اجازه اقامت ۳ ساله برای سرمایه‌گذاران، مدیران و کارشناسان خارجی به همراه خانواده‌هایشان.
- ◀ امکان استخدام نیروی کار خارجی در صورت عدم وجود تخصص مشابه عراقی.
- ◀ قابلیت صادرات محصولات تولیدی به کشورهای همسایه مانند اردن و سوریه.
- ◀ امکان بازگشایی اعتبارات اسنادی (LC) برای خرید مواد اولیه یا فروش محصولات.

۳-۲-۲. استراتژی تولید داخلی برای عبور از موانع تجاری

یک راهکار مهم برای مقابله با سیاست‌های حمایتی دولت عراق (مانند ممنوعیت واردات یا تعرفه‌های ۱۰۰ درصدی)، استفاده از مزیت تولید داخلی است. اگر حداقل ۳۰ درصد از فرآیند تولید نهایی یک کالا در خاک عراق انجام شود، آن محصول مشمول تمام مزایای قانون سرمایه‌گذاری شده و به عنوان کالای داخلی شناخته می‌شود.

۴-۲. توافقات نامه‌های تجاری عراق

عراق برای تسهیل تجارت خود به چندین توافق‌نامه دوجانبه و چندجانبه پیوسته است. این کشور عضو فعال اتحادیه کشورهای عرب (LAS) است و از سال ۲۰۲۳، توافق‌نامه تجارت آزاد سازمان همکاری اسلامی (OIC) را نیز اجرا می‌کند.

۴-۲-۱. توافقات نامه‌های کلیدی تجاری

جدول ۲: توافقات نامه‌های کلیدی تجاری عراق

نام توافق‌نامه	وضعیت	تاریخ اجرا / امضا	نوع توافق	کشورهای اصلی عضو
گروه منطقه‌ای اتحادیه کشورهای عرب (LAS/GAFTA)	در حال اجرا	۰۱-۰۱-۱۹۹۸	توافق تجارت آزاد	تمامی کشورهای عرب
سازمان همکاری اسلامی (OIC)	در حال اجرا	۰۱-۰۱-۲۰۲۳	توافق تجارت آزاد	۵۷ کشور از جمله ایران، ترکیه، عربستان
توافق‌نامه تجارت آزاد مصر-عراق	در حال اجرا	۱۶-۰۸-۲۰۰۱	توافق تجارت آزاد	مصر، عراق
توافق‌نامه عراق-اردن	امضا شده	۱۹۶۵	توافق با دامنه محدود	عراق، اردن
بازار مشترک عربی	غیرفعال	۰۱-۰۱-۱۹۹۸	اتحادیه گمرکی	عراق، اردن، مصر، سوریه و...

۴-۲-۲. موافقت‌نامه تجاری ایران و عراق

جدول ۳: موافقت‌نامه تجاری ایران و عراق

عنوان موافقت‌نامه	نوع توافق	تاریخ امضا	وضعیت	توضیحات کلیدی
توافق تجاری بین ایران و عراق	تجاری و اقتصادی	۰۹-۰۷-۱۹۷۷	فعال	دارای کمیته مشترک فعال برای افزایش حجم تجارت

۵-۲. هزینه‌های راه‌اندازی کسب‌وکار

بر اساس گزارش Doing Business ۲۰۲۰، راه‌اندازی یک شرکت با مسئولیت محدود (LLC) در بغداد نیازمند طی کردن مراحل مشخصی است.

- ◀ زمان کل: حدود ۲۷ روز
- ◀ تعداد مراحل: ۹ مرحله
- ◀ هزینه کل: حدود ۲,۳۴۵,۰۰۰ تا ۲,۴۶۵,۰۰۰ دینار عراق
- ◀ حداقل سرمایه اولیه: ۱,۰۰۰,۰۰۰ دینار عراق (پس از ثبت قابل برداشت است)

شاخص‌های اقتصادی عراق

۳-۱. ارزیابی عملکرد لجستیک عراق

تحلیل وضعیت زیرساخت‌های لجستیک برای ورود به بازار عراق امری ضروری است. بر اساس آخرین گزارش شاخص عملکرد لجستیک (LPI) بانک جهانی در سال ۲۰۲۳، عراق با کسب امتیاز کلی ۲.۴ از ۵، در رتبه ۱۱۶ از میان ۱۳۹ کشور قرار گرفته است. این جایگاه، عراق را در گروه کشورهایی با عملکرد لجستیک ضعیف طبقه‌بندی کرده و لزوم برنامه‌ریزی دقیق در انتخاب مسیرها و روش‌های حمل‌ونقل را برای صادرکنندگان نمایان می‌سازد [۱۹].

۳-۱-۱. تحلیل مؤلفه‌های شاخص عملکرد لجستیک

بررسی دقیق‌تر مؤلفه‌های این شاخص، چالش‌ها و نقاط ضعف ساختاری زیر را مشخص می‌کند:

- ◀ **کارایی گمرک:** عراق در این بخش امتیاز پایینی کسب کرده است که نشان‌دهنده وجود کندی، پیچیدگی‌های رویه‌ای و هزینه‌های غیررسمی در فرآیندهای ترخیص کالا است. این مسئله به طور مستقیم بر صادرات زمینی از مرزهای مشترک با ایران (مانند مهران، شلمچه و پرویزخان) تأثیرگذار است.
 - ◀ **کیفیت زیرساخت‌ها:** زیرساخت‌های حمل‌ونقل و ترانزیت در داخل خاک عراق نیز ضعیف ارزیابی شده است که می‌تواند منجر به تأخیر و افزایش هزینه‌های لجستیک پس از ورود کالا به کشور شود.
 - ◀ **ردیابی و رهگیری:** این شاخص نیز پایین‌تر از سطح متوسط قرار دارد و ممکن است موجب عدم شفافیت در اطلاع‌رسانی وضعیت محموله‌ها به صادرکنندگان شود. استفاده از سیستم‌های ردیابی مستقل قویاً توصیه می‌شود.
- با این وجود، عراق در مؤلفه «تحويل به‌موقع» امتیاز نسبتاً بهتری کسب کرده است، که نشان می‌دهد علی‌رغم ضعف‌های ساختاری، امکان زمان‌بندی قابل قبول در مسیرهای اصلی تجاری وجود دارد [۱۹].

۳-۱-۲. فرصت‌ها و ملاحظات استراتژیک

موقعیت جغرافیایی و مرزهای زمینی گسترده میان ایران و عراق، یک ظرفیت استراتژیک برای توسعه صادرات محسوب می‌شود. همچنین، امکان حمل‌ونقل ترکیبی از طریق بنادر جنوبی ایران به بندر بصره، یک مزیت لجستیک دیگری به شمار می‌آید. با این حال، بهره‌برداری مؤثر از این فرصت‌ها مستلزم پیش‌بینی راهکارهای اجرایی برای مواجهه با موانع گمرکی و ضعف زیرساخت‌های داخلی عراق است [۱۹].

۲-۳. تحلیل بازار و محیط کسب‌وکار

۳-۲-۱. عوامل فرهنگی و اجتماعی در تجارت

موفقیت در بازار عراق نیازمند درک عمیق از عوامل فرهنگی و ساختارهای اجتماعی آن است. بازار این کشور دارای ساختاری عمدتاً سنتی است که در آن، شبکه‌های اجتماعی و طایفه‌ای نقش مهمی در مناسبات تجاری ایفا می‌کنند. بر این اساس، ایجاد روابط مبتنی بر اعتماد و احترام متقابل و انتخاب یک شریک تجاری محلی معتبر که دارای تخصص، سابقه مثبت و جایگاه اجتماعی قابل قبول باشد، از عوامل کلیدی موفقیت است. نادیده گرفتن این مناسبات اجتماعی و فضای سیاسی حاکم، می‌تواند استراتژی‌های ورود به بازار را با چالش‌های جدی مواجه سازد.

۳-۲-۲. پلتفرم‌های اصلی تجارت الکترونیک

بازار آنلاین عراق در حال رشد بوده و چندین پلتفرم کلیدی در آن فعال هستند:

- ◀ **مسواگ (Miswag):** این پلتفرم که در سال ۲۰۱۴ تأسیس شده، با بیش از ۷۰۰,۰۰۰ کاربر و جذب سرمایه ۱.۶ میلیون دلاری، یکی از بازیگران اصلی تجارت الکترونیک در عراق است.
- ◀ **توماتو (Tomato):** یک بازار آنلاین (Marketplace) که به فروشندگان متعدد اجازه می‌دهد محصولات خود را با قیمت‌های رقابتی به مصرف‌کنندگان عرضه کنند.
- ◀ **اورزدی (Orzdi):** این پلتفرم که در سال ۲۰۱۹ آغاز به کار کرد، به دلیل رابط کاربری آسان و پشتیبانی مشتریان، به یک رقیب مهم در این بازار تبدیل شده است [۲۰].

۳-۲-۳. چشم‌انداز دیجیتال و رسانه‌های اجتماعی

۳-۲-۳-۱. شاخص‌های دسترسی به اینترنت و ارتباطات (آمار ۲۰۲۵)

در ابتدای سال ۲۰۲۵، عراق نفوذ دیجیتال قابل توجهی را تجربه کرده است [۲۱]:

- ◀ **اتصالات تلفن همراه:** ۴۸.۱ میلیون (معادل ۱۰۳٪ جمعیت، نشان‌دهنده مالکیت چند سیم‌کارت).
- ◀ **کاربران اینترنت:** ۳۸ میلیون نفر (معادل ۸۱.۷٪ جمعیت).
- ◀ **سرعت اینترنت:** متوسط سرعت دانلود موبایل ۳۶.۳۹ مگابیت بر ثانیه و اینترنت ثابت ۳۳.۸۸ مگابیت بر ثانیه است.
- ◀ **جمعیت آفلاین:** ۱۸.۳٪ از جمعیت همچنان به اینترنت دسترسی ندارند.

۳-۲-۳-۲. تحلیل وضعیت و روندهای شبکه‌های اجتماعی

در ابتدای سال ۲۰۲۵، تعداد شناسه‌های کاربری فعال در شبکه‌های اجتماعی عراق به ۳۴.۳ میلیون (معادل ۷۳.۸٪ جمعیت) رسیده است. تحلیل داده‌های مربوط به تعداد کاربران فعال از سال ۲۰۲۳ تا ۲۰۲۵، روندهای مشخصی را در پلتفرم‌های مختلف نشان می‌دهد [۲۲]:

- ◀ **تیک‌تاک (TikTok):** با رشد چشمگیر، تعداد کاربران فعال آن از ۲۳.۸۸ میلیون نفر در سال ۲۰۲۳ به ۳۴.۳ میلیون نفر در سال ۲۰۲۵ رسیده و به محبوب‌ترین پلتفرم تبدیل شده است.
- ◀ **یوتیوب (YouTube):** با یک روند نزولی ملایم، تعداد کاربران آن از ۲۴.۳ میلیون نفر در سال ۲۰۲۳ به ۲۲.۳ میلیون نفر در سال ۲۰۲۵ کاهش یافته است.
- ◀ **اینستاگرام (Instagram):** رشد قابل توجهی را تجربه کرده و کاربران آن از ۱۴ میلیون نفر در سال ۲۰۲۳ به ۱۹ میلیون نفر در سال ۲۰۲۵ افزایش یافته‌اند.
- ◀ **اسنپ‌چت (Snapchat):** با رشد پایدار، تعداد کاربران آن از ۱۶.۱ میلیون نفر در سال ۲۰۲۳ به ۱۸.۵ میلیون نفر در سال ۲۰۲۵ رسیده است.

- ◀ **مسنجر (Messenger):** مشابه یوتیوب، با یک کاهش جزئی، کاربران آن از ۱۵.۷ میلیون نفر به ۱۵ میلیون نفر در این دوره سه ساله رسیده‌اند.
- ◀ **لینکدین (LinkedIn) و ایکس (X):** این پلتفرم‌ها کاربران کمتری دارند اما دارای روند رشد مثبتی هستند. کاربران لینکدین از ۱.۷ میلیون به ۲.۳ میلیون نفر و کاربران ایکس از ۲.۵ میلیون به ۲.۶۵ میلیون نفر افزایش یافته‌اند.
- این آمارها نشان‌دهنده تغییر محسوس در ترجیحات کاربران عراقی به سمت محتوای ویدیویی کوتاه (تیک‌تاک) و بصری (اینستاگرام) و کاهش نسبی محبوبیت پلتفرم‌های قدیمی‌تر است.

۳-۳. تحلیل شاخص‌های کلان اقتصادی

اقتصاد عراق طی دو دهه گذشته، نوسانات شدیدی را تجربه کرده که عمدتاً ناشی از بی‌ثباتی سیاسی، درگیری‌های نظامی و وابستگی ساختاری به درآمدهای نفتی بوده است. تحلیل شاخص‌های کلان اقتصادی، تصویری از این اقتصاد شکننده اما دارای پتانسیل را به نمایش می‌گذارد.

۳-۳-۱. تولید ناخالص داخلی سرانه (GDP Per Capita)

تولید ناخالص داخلی سرانه عراق، به عنوان معیاری از سطح رفاه، نوسانات قابل توجهی داشته است. این شاخص از ۶۰۸ دلار در سال ۲۰۰۳، با یک روند صعودی به اوج خود یعنی ۷,۰۲۱ دلار در سال ۲۰۱۴ رسید. پس از آن، تحت تأثیر کاهش قیمت نفت و بی‌ثباتی‌های داخلی، این رقم تا سال ۲۰۲۰ به ۴,۵۴۷ دلار سقوط کرد. با بهبود شرایط، در سال ۲۰۲۲ به ۶,۸۱۸ دلار افزایش یافت اما در سال ۲۰۲۳ مجدداً به ۶,۲۵۰ دلار کاهش پیدا کرد. پیش‌بینی‌های صندوق بین‌المللی پول حاکی از تداوم این نوسانات است؛ به طوری که انتظار می‌رود این شاخص تا سال ۲۰۲۵ به ۵,۶۶۸ دلار کاهش و سپس تا سال ۲۰۳۰ به حدود ۶,۴۷۲ دلار افزایش یابد.

۳-۳-۲. نرخ رشد اقتصادی

رشد اقتصادی عراق به شدت تحت تأثیر عوامل داخلی و خارجی قرار داشته است. پس از یک افت شدید ۳۶.۷ درصدی در سال ۲۰۰۳ به دلیل جنگ، اقتصاد این کشور در سال ۲۰۰۴ رشد جهشی ۵۳.۴ درصدی را ثبت کرد. در سال‌های اخیر، بحران جهانی کرونا منجر به رکود عمیق ۱۲.۴ درصدی در سال ۲۰۲۰ شد که به دنبال آن، یک رشد قابل توجه ۷.۷ درصدی در سال ۲۰۲۲ به ثبت رسید. با این حال، رشد اقتصادی در سال ۲۰۲۳ به کمتر از ۱ درصد کاهش یافت و پیش‌بینی می‌شود در سال ۲۰۲۵ به ۱.۵ درصد (رشد منفی) برسد. این روند، شکنندگی و عدم تنوع اقتصاد عراق را برجسته می‌سازد.

۳-۳-۳. نرخ تورم

عراق در زمینه کنترل تورم، پس از یک دوره بی‌ثباتی شدید، به موفقیت‌های نسبی دست یافته است. در حالی که اوج تورم در سال ۲۰۰۶ به بیش از ۵۳ درصد رسیده بود، این نرخ در سال‌های اخیر کنترل شده است. بین سال‌های ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۳، تورم در بازه ۴ تا ۶ درصد تثبیت شد و پیش‌بینی می‌شود برای سال ۲۰۲۴ به حدود ۳ درصد کاهش یابد. این روند نشان‌دهنده بهبود سیاست‌های پولی و ثبات نسبی قیمت‌ها در کشور است.

۳-۳-۴. تراز حساب جاری

تراز حساب جاری عراق، که نشان‌دهنده وضعیت تجارت خارجی و درآمدهای ارزی است، نوسانات زیادی را تجربه کرده است. این شاخص که در سال ۲۰۰۸ به یک مازاد قابل توجه معادل ۱۵.۲ درصد تولید ناخالص داخلی رسیده بود، در دوره ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۹ عمدتاً با کسری مواجه شد. در سال‌های اخیر، این تراز به تعادل نسبی رسیده و در سال ۲۰۲۳ مازادی معادل ۰.۷ درصد تولید ناخالص داخلی را ثبت کرده است. از نظر ارزش دلاری، تراز حساب جاری در سال ۲۰۲۱ به یک مازاد چشمگیر بیش از ۴۵ میلیارد دلاری دست یافت که منعکس‌کننده افزایش درآمدهای نفتی بود. با این حال، این رقم در سال ۲۰۲۳ به حدود ۲ میلیارد دلار کاهش یافت که تداوم نوسانات را تأیید می‌کند.

۳-۳-۵. بدهی ناخالص دولت

نسبت بدهی ناخالص دولت به تولید ناخالص داخلی، پس از یک دوره بحرانی، بهبود قابل توجهی یافته است. این نسبت از اوج خود یعنی بیش از ۳۴۰ درصد در سال ۲۰۰۴، با یک روند نزولی قوی به حدود ۳۴ درصد در سال ۲۰۱۲ کاهش یافت. با این حال، در دوره ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۴، این نسبت مجدداً افزایش یافته و در بازه ۴۰ تا ۶۰ درصد تثبیت شده است که می‌تواند نشان‌دهنده افزایش ریسک‌های مالی برای دولت باشد.

۳-۳-۶. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI)

تحلیل جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بین سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۳ نشان می‌دهد که عراق به طور پیوسته گیرنده‌ی خالص سرمایه‌گذاری (Net FDI Recipient) بوده است.

◀ **جریان ورودی سرمایه (Inflow):** بیشترین میزان ورود سرمایه در سال ۲۰۱۶ با حدود ۱۷ میلیارد دلار ثبت شد. پس از آن، این جریان با یک کاهش ملایم مواجه شد و در سال ۲۰۲۳ به حدود ۱۴.۵ میلیارد دلار رسید. ثبات نسبی ورودی سرمایه از سال ۲۰۲۰ به بعد، می‌تواند نشانه‌ای از بهبود اعتماد سرمایه‌گذاران باشد.

◀ **جریان خروجی سرمایه (Outflow):** سرمایه‌گذاری‌های خارجی انجام‌شده توسط عراق بسیار محدود و پرنوسان بوده و در این دوره هیچ‌گاه از ۴۰۵ میلیون دلار (ثبت‌شده در سال ۲۰۱۷) فراتر نرفته است. این امر ممکن است ناشی از کنترل‌های ارزی یا اولویت‌بندی سرمایه‌گذاری در داخل کشور باشد.

جدول ۵: شاخص‌های اقتصادی عراق و روند زمانی آن‌ها

شاخص	۲۰۲۰	۲۰۲۱	۲۰۲۲	۲۰۲۳	۲۰۲۴ (پیش‌بینی)
جمعیت (میلیون نفر)	۴۰.۱۵	۴۱.۲	۴۲.۲۵	۴۳.۳۲	۴۴.۴۲
تولید ناخالص داخلی (میلیارد دلار)	۱۸۲.۵	۲۱۰.۷۵	۲۸۸	۲۷۰.۸	۲۷۷.۴۷
سرنانه تولید ناخالص داخلی (دلار)	۴,۵۴۷.۳۳	۵,۱۱۶.۵	۶,۸۱۸.۱۵	۶,۲۵۰.۵۴	۶,۲۴۷.۴۱
رشد اقتصادی (درصد)	۱۲.۴۱-	۱.۴۲۸	۷.۷۱۳	۰.۹۲	۰.۳۳۶
بدهی دولت به GDP (درصد)	۷۲.۵	۵۴.۷	۳۸.۹۷	۴۲.۰۷	۴۲.۹۰
تورم (درصد)	۰.۵۷۴	۶.۰۴۲	۴.۹۸۷	۴.۴۱۶	۲.۵۷۸

تحليل ساختار تجارت كالايی عراق

۱-۴. تحلیل ساختار تجارت کالایی عراق

۱-۱-۴. اندازه و جایگاه بازار واردات عراق در تجارت جهانی

بر اساس داده‌های سال ۲۰۲۴، عراق با سهمی معادل ۰.۲ درصد از کل واردات جهانی، در رتبه ۵۸ جهان از نظر حجم واردات قرار دارد. تحلیل شاخص‌های تجاری نشان‌دهنده ویژگی‌های زیر برای بازار این کشور است:

- ◀ **تنوع مبادی واردات:** میانگین فاصله کشورهای تأمین‌کننده تا عراق ۴,۵۱۶ کیلومتر است که نشان می‌دهد این کشور علاوه بر شرکای منطقه‌ای، از بازارهای دورتر نیز کالا تأمین می‌کند.
- ◀ **بازار رقابتی:** شاخص تمرکز بازار واردات ۰.۱۷ است که بیانگر پراکندگی نسبی تأمین‌کنندگان و عدم وابستگی شدید به تعداد محدودی از کشورها می‌باشد [۲۳].

۲-۱-۴. روندهای کلی تجارت خارجی عراق (۲۰۲۰-۲۰۲۴)

- تجارت خارجی عراق در این دوره نوسانات قابل توجهی را تجربه کرده است که عمدتاً تحت تأثیر درآمدهای نفتی بوده است.
- ◀ حجم واردات از حدود ۵۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰، به اوج خود یعنی ۸۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۳ رسید. سهم عراق از کل واردات جهانی در این دوره بین ۰.۲٪ تا ۰.۳۵٪ متغیر بوده است.
 - ◀ ارزش صادرات از ۶۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰ به بیش از ۱۳۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۲ افزایش یافت، اما در سال ۲۰۲۳ با کاهشی ۱۴.۵ درصدی، به ۱۱۵ میلیارد دلار رسید [۲۳].

۳-۱-۴. شرکای عمده وارداتی (۲۰۲۳)

بازار واردات عراق وابستگی بالایی به چند شریک اصلی دارد. در سال ۲۰۲۳، پنج کشور زیر مجموعاً ۷۶ درصد از کل واردات عراق را به خود اختصاص دادند:

- ◀ **امارات متحده عربی:** ۲۲.۷ میلیارد دلار
- ◀ **چین:** ۱۴.۳ میلیارد دلار
- ◀ **ترکیه:** ۱۲.۷ میلیارد دلار
- ◀ **ایران:** ۱۲ میلیارد دلار
- ◀ **هند:** ۳.۴ میلیارد دلار

سایر کشورها مانند عربستان سعودی، آمریکا و آلمان با فاصله قابل توجهی در رتبه‌های بعدی قرار دارند [۲۳].

۴-۱-۴. مقاصد اصلی صادراتی (۲۰۲۰-۲۰۲۳)

عمده مقاصد صادراتی عراق (که عمدتاً شامل نفت خام است) کشورهای آسیایی با اقتصادهای صنعتی بزرگ هستند. چین و هند به طور پیوسته بزرگترین واردکنندگان کالاهای عراقی بوده‌اند. پس از آن‌ها، کشورهایی مانند آمریکا، کره جنوبی، یونان و امارات متحده عربی قرار دارند. در این میان، ایران نیز یکی از مقاصد صادراتی عراق است، هرچند حجم آن در مقایسه با شرکای اصلی کمتر است. ارزش صادرات عراق به ایران در سال ۲۰۲۳ حدود ۴۹۰ میلیون دلار ثبت شده است.

۴-۱-۵. تحلیل کالاهای تجاری

۴-۱-۵-۱. کالاهای عمده وارداتی عراق

در سال ۲۰۲۳، سه گروه کالایی اصلی وارداتی به عراق عبارت بودند از:

◀ فرآورده‌های نفتی سبک (HS ۲۷۱۰۱۲): به ارزش ۵۰۴ میلیارد دلار (۵.۹۳٪ از کل واردات).

◀ گاز طبیعی مایع‌شده (HS) (LNG ۲۷۱۱۱۱): به ارزش ۵۰۰۸ میلیارد دلار (۵.۸۹٪).

◀ تلفن‌های هوشمند (HS ۸۵۱۷۱۳): به ارزش ۳۰۷۵ میلیارد دلار (۴.۴۲٪).

این سه کالا مجموعاً بیش از ۱۶٪ از کل واردات عراق را تشکیل داده‌اند. جدول زیر ده کالای عمده وارداتی در سال ۲۰۲۴ را با جزئیات بیشتر نشان می‌دهد.

جدول ۶: ده کالای عمده وارداتی عراق در سال ۲۰۲۴ (بر اساس کد تعرفه ۶ رقمی)

کد تعرفه	شرح تعرفه	ارزش واردات (هزار دلار)	تراز تجاری (هزار دلار)	رشد سالانه ارزش بین سال‌های ۲۰۲۴ تا ۲۰۲۳ (درصد)	رشد سالانه مقدار بین سال‌های ۲۰۲۴ تا ۲۰۲۳ (درصد)
۸۷۰۳۲۳	خودروهای سواری و سایر وسایل نقلیه موتوری که عمدتاً برای حمل کمتر از ۱۰ نفر طراحی شده‌اند	۱,۶۷۴,۷۲۸	-۱,۶۷۴,۷۲۸	٪۳۹	
۱۰۰۶۳۰	برنج نیمه‌سفید یا کاملاً سفید، اعم از صیقلی یا لعاب‌دار	۱,۶۶۱,۱۹۷	-۱,۶۶۰,۹۷۵	٪۲۸	٪۲۲
۸۷۰۳۲۴	خودروهای سواری و سایر وسایل نقلیه موتوری که عمدتاً برای حمل کمتر از ۱۰ نفر طراحی شده‌اند	۱,۰۳۱,۷۰۵	-۱,۰۳۱,۳۰۳	٪۲۹	
۷۱۱۳۱۹	جواهرات و قطعات مربوطه از فلزات گرانبها به جز نقره، چه همراه با سنگ‌های قیمتی و چه بدون آن	۹۸۹,۵۰۷	-۹۸۹,۴۲۰	٪۲	٪-۴
۸۴۱۵۱۰	دستگاه‌های تهویه مطبوع که برای نصب روی پنجره، دیوار، سقف یا کف طراحی شده‌اند، به صورت یکپارچه	۹۷۸,۶۱۱	-۹۷۸,۶۱۰	٪۲۶	
۳۰۰۴۹۰	داروها شامل محصولات ترکیبی یا غیرترکیبی برای اهداف درمانی یا پیشگیرانه	۷۹۴,۰۲۸	-۷۹۳,۷۱۵	٪۷	٪۱۵
۱۷۰۱۱۴	شکر خام نیشکر، به صورت جامد، بدون افزودنی‌های طعم یا رنگ	۶۶۸,۱۹۹	-۶۶۸,۱۹۹	٪۲۳	٪۶
۰۲۰۷۱۴	تکه‌های منجمد و احشاء خوراکی ماکیان از گونه گالوس دُمستیکوس	۵۷۴,۱۶۰	-۵۷۲,۲۳۲	٪۲۷	٪۱۱
۹۹۹۹۹۹	کالاهای طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۵۶۱,۶۳۶	-۵۳۰,۷۶۵	٪۱۴	
۰۱۰۲۲۹	گاو زنده (به جز نژادهای اصیل برای پرورش)	۵۱۱,۹۸۳	-۵۱۱,۹۴۳	٪۴۴	٪۳۰

۴-۱-۵. کالاهای عمده صادراتی ایران به عراق

جدول زیر مهم‌ترین کالاهای صادراتی ایران به عراق در سال ۱۴۰۳ را بر اساس داده‌های کارت‌های بازرگانی نشان می‌دهد.

جدول ۷: ده کالای عمده صادراتی ایران به عراق در سال ۱۴۰۳ (بر اساس کد تعرفه ۸ رقمی)

کد تعرفه	شرح تعرفه	ارزش صادرات (هزار دلار)	وزن صادراتی (تن)
۲۷۱۱۲۱۹۰	گاز کلر	۳,۹۵۱,۸۹۹/۵۹۳	۱۱,۸۵۸,۶۵۳/۹۷
۷۲۱۴۲۰۰۰	میله‌های آهنی یا فولادی، گرم نورد شده دارای دندانه، برآمدگی گودی یا بعد از نورد تاب داده شده، یا با تغییر شکل یافتگی‌های حاصل از نورد	۵۷۶,۵۵۴/۰۴۰۲	۱,۲۲۵,۱۳۷/۲۴۴
۶۹۰۷۲۲۰۰	کاشی و چهارگوش - با ضریب جذب آب وزنی بیش از ۵/۱۰ درصد و حداکثر ۱۰ درصد	۲۵۱,۸۷۶/۹۵۳۲	۲,۶۸۱,۴۲۸/۰۷۲
۳۹۲۴۹۰۰۰	لوازم خانه داری و پاکیزگی که در جای دیگر مذکور نیست، از مواد پلاستیکی	۱۸۱,۹۹۵/۸۷۲۱	۱۱۸,۴۳۳/۸۱۶۴
۳۹۲۳۱۰۹۰	سایر جعبه، صندوق، قفسه و اشیاء همانند از مواد پلاستیکی	۱۲۲,۳۲۸/۴۰۸۲	۸۸,۰۶۱/۹۷۳۶
۳۹۰۱۱۰۶۹	کامپاند پلی اتیلن ویژه روکش سیم و کابل با چگالی کمتر از ۹۴٪/بجز نوع پودری	۹۸,۵۴۷/۹۲۵۱۲	۹۰,۰۳۷/۸۸۴
۳۹۰۱۱۰۶۱	کامپاند پلی اتیلن با وزن مخصوص (چگالی) کمتر از ۹۴٪ به صورت پودر	۹۰,۳۰۸/۹۶۱	۴۹۹/۵۲۵
۸۵۰۴۲۱۰۰	ترانسفورماتورهای دی الکتریک مایع به قدرت حداکثر ۶۵۰ کیلوولت آمپر	۷۲,۰۸۰/۰۱	۱۵,۸۷۱/۳۶۵
۳۱۰۲۱۰۹۰	سایر اوره	۵۵,۸۳۳/۸۳۱۵	۱۹۲,۷۶۵/۷۵۳
۳۹۲۶۹۰۹۹	سایر مصنوعات از مواد پلاستیکی غیر مذکور بجز کپسول دارویی از نوع ژلاتین سخت	۵۴,۳۳۹/۴۱۱۵۴	۳۴,۷۰۱/۸۸

جدول ۸: فراوانی کالاهای وارداتی کشور عراق از جهان در سال ۲۰۲۳ بر حسب کد تعرفه

۲۷	۸۵	۸۴	۸۷	۷۱	HS / ۲ رقمی
۲۷۱۰	۲۷۱۱	۸۷۰۳	۸۵۱۷	۷۱۱۳	HS / ۴ رقمی
۲۷۰۱۱۲	۲۷۱۱۱۱	۸۵۱۷۱۳	۷۱۱۳۱۹	۸۷۰۳۲۳	HS / ۶ رقمی

۴-۱-۶. نقش گمرکات ایران در صادرات به عراق (۱۴۰۳)

در سال ۱۴۰۳، گمرکات مرزی و داخلی ایران نقش مهمی در صادرات به عراق ایفا کردند. توزیع حجم صادرات در میان گمرکات اصلی به شرح زیر بوده است:

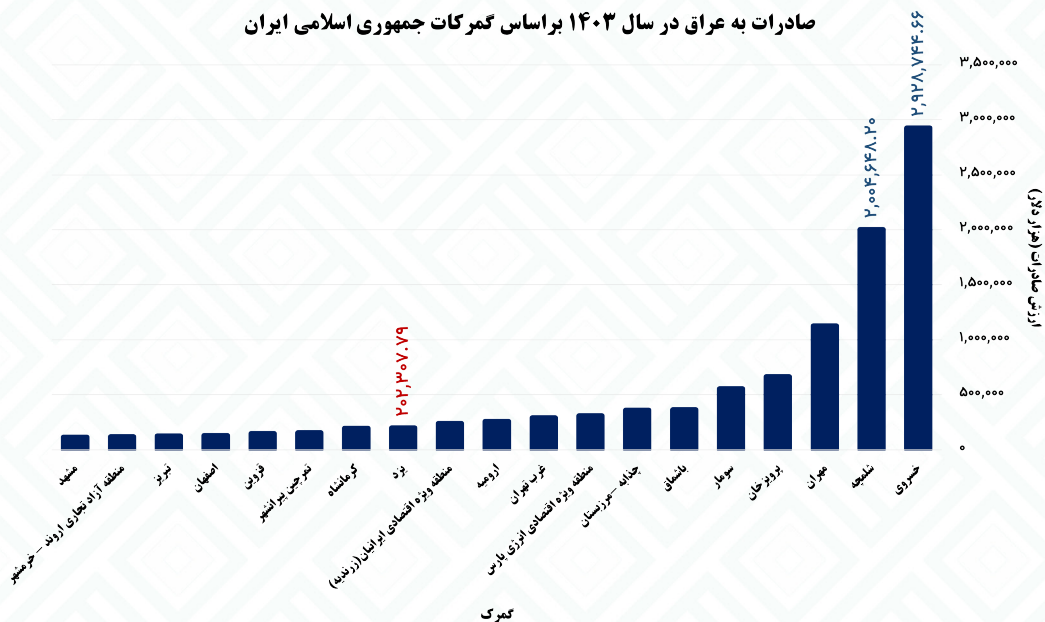
✦ **گمرک خسروی:** با ثبت ۲۰۹ میلیارد دلار صادرات، در جایگاه نخست قرار دارد.

✦ **گمرک شلمچه:** با ۲ میلیارد دلار در رتبه دوم.

✦ **گمرک مهران:** با ۱۰۱ میلیارد دلار در رتبه سوم.

نکته قابل توجه، نقش گمرکات غیرمرزی مانند گمرک یزد با بیش از ۲۰۲ میلیون دلار صادرات (رتبه ۱۲) است که نشان‌دهنده ظرفیت بالای استان‌های صنعتی داخلی برای مشارکت در تجارت با کشورهای همسایه می‌باشد. این توزیع نامتوازن بر لزوم توسعه زیرساخت‌ها در سایر مبادی گمرکی تأکید دارد.

صادرات به عراق در سال ۱۴۰۳ براساس گمرکات جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۳: صادرات ایران به عراق در سال ۱۴۰۳ به تفکیک مبادی گمرکی

۲-۴. تحلیل بازار صادراتی عراق و تراز تجاری دوجانبه با ایران

۲-۴-۱. تحلیل روند صادرات ایران به عراق (۲۰۱۸-۲۰۲۳)

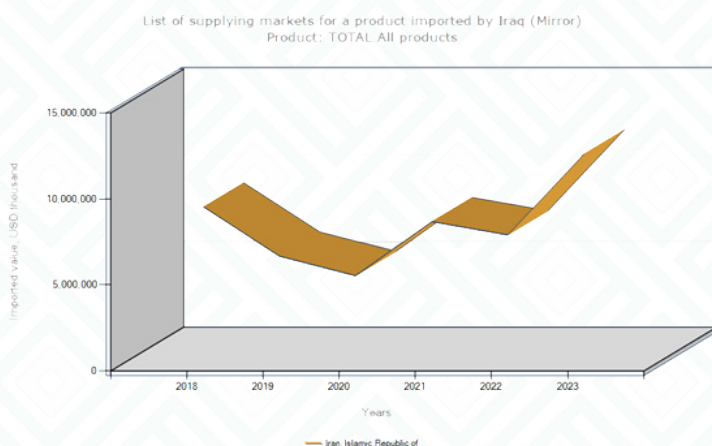
بررسی روند صادرات کالاهای ایرانی به بازار عراق در بازه زمانی ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۳، نشان‌دهنده یک رشد کلی مثبت همراه با نوسانات قابل توجه است. ارزش صادرات ایران به عراق در این دوره شش ساله، رشد مجموعی معادل ۳۴.۳ درصد را تجربه کرده است. این رشد در سال ۲۰۲۳ نسبت به سال قبل از آن بسیار چشمگیر بوده و به ۶۴.۱ درصد رسیده است.

با این حال، تحلیل دقیق‌تر داده‌ها بیانگر نوسانات شدید سالانه است:

◀ **رشد مثبت:** سال‌های ۲۰۲۱ و ۲۰۲۳ دوره‌های رشد قوی بوده‌اند. به ویژه در سال ۲۰۲۳ که ارزش صادرات به بالاترین سطح خود در این دوره (حدود ۱۲ میلیارد دلار) رسید.

◀ **رشد منفی:** در مقابل، سال‌های ۲۰۱۹، ۲۰۲۰ و ۲۰۲۲ با کاهش صادرات مواجه بودند. افت شدید در سال ۲۰۲۰ (که ارزش صادرات به حدود ۵.۵ میلیارد دلار کاهش یافت) و کاهش مجدد در سال ۲۰۲۲، نشان‌دهنده آسیب‌پذیری این جریان تجاری در برابر چالش‌های اقتصادی و سیاسی است.

در مجموع، هرچند مسیر صادرات به عراق با بی‌ثباتی همراه بوده، اما روند کلی آن در بلندمدت صعودی و بیانگر اهمیت استراتژیک این بازار برای ایران است.

نمودار ۴

۲-۴-۲. ساختار صادرات عراق (مقاصد و کالاها)

۲-۴-۲-۱. مقاصد اصلی صادراتی در سال ۲۰۲۳

صادرات عراق به شدت بر تعداد محدودی از کشورها متمرکز است. در سال ۲۰۲۳، پنج مقصد اصلی صادرات این کشور به شرح زیر بوده‌اند:

جدول ۹: پنج مقصد مهم صادراتی محصولات عراق در سال ۲۰۲۳

رتبه	کشور	ارزش صادراتی (هزار دلار)	درصد از کل صادرات
۱	چین	۳۵,۴۲۹,۶۶۱	۳۰/۸۹
۲	هند	۲۹,۲۰۷,۳۸۷	۲۵/۴۷
۳	ایالات متحده آمریکا	۸,۹۴۱,۵۲۱	۷/۸
۴	کره جنوبی	۷,۸۹۹,۲۶۸	۶/۸۹
۵	یونان	۵,۶۸۱,۸۱۱	۴/۹۵

در این رتبه‌بندی، ایران با وارداتی به ارزش تقریبی ۴۹۰ میلیون دلار از عراق (معادل ۰.۴۳٪ از کل صادرات این کشور)، جایگاه شانزدهم را در میان مقاصد صادراتی عراق به خود اختصاص داده است.

۴-۲-۳. کالاهای عمده صادراتی در سال ۲۰۲۳

سبد صادراتی عراق وابستگی تقریباً مطلقاً به نفت خام و فرآورده‌های نفتی دارد. این موضوع در فهرست ده کالای اصلی صادراتی کشور به وضوح قابل مشاهده است.

جدول ۱۰: ده کالای عمده صادراتی عراق با کد تعرفه ۶ رقمی در سال ۲۰۲۳

کد تعرفه	شرح کد تعرفه	ارزش صادرات (هزار دلار)
۲۷۰۹۰۰	روغن‌های نفتی و روغن‌های حاصل از مواد معدنی قیری، خام	۹۹,۷۳۴,۷۸۰
۲۷۱۰۱۹	روغن‌ها و فرآورده‌های متوسط، از مواد معدنی نفتی یا قیری، بدون بیودیزل، ...	۶,۴۵۸,۷۸۷
۲۷۱۰۱۲	روغن‌ها و فرآورده‌های سبک، از مواد معدنی نفتی یا قیری که ۹۰٪ حجمی "شامل" ...	۴,۲۲۰,۷۳۶
۷۱۰۸۱۲	طلا، شامل طلای آبکاری شده با پلاتین، خام، برای مقاصد غیرمالی (به استثنای طلا در ...)	۱,۵۷۹,۷۰۶
۲۷۱۳۲۰	قیر نفتی	۹۰۷,۰۱۵
۲۷۱۱۱۹	هیدروکربن‌های گازی، مایع، غیرمادی (به استثنای گاز طبیعی، پروپان، بوتان، اتیلن، پروپیلن، ...)	۴۴۹,۰۹۱
۰۸۰۴۱۰	خرمای تازه یا خشک	۱۲۳,۹۴۲
۲۷۱۴۹۰	قیر و آسفالت، طبیعی؛ آسفالتیت‌ها و سنگ‌های آسفالتی	۱۱۴,۷۰۲
۱۵۰۷۱۰	روغن سویا خام، حتی بدون صمغ‌گیری	۱۰۶,۰۹۸
۷۲۰۷۱۱	محصولات نیمه‌تمام از آهن یا فولاد غیرممزوج حاوی، از نظر وزن، کمتر از ۲۵٪ کربن، ...	۱۰۲,۸۵۳

۴-۲-۴. تراز تجاری دوجانبه ایران و عراق (۲۰۲۳)

تحلیل تراز تجاری میان دو کشور در سال ۲۰۲۳، تصویری واضح از ماهیت روابط اقتصادی آن‌ها ارائه می‌دهد. در این سال، تراز تجاری ایران با عراق، مازادی معادل ۱۱.۵ میلیارد دلار به نفع ایران را نشان می‌دهد.

این بدان معناست که ارزش صادرات ایران به عراق به مراتب بیشتر از واردات ایران از آن کشور بوده است. این مازاد تجاری قابل توجه، ایران را پس از امارات متحده عربی (که تراز تجاری آن با عراق منفی ۱۷۰.۴ میلیارد دلار است)، به دومین شریک تجاری اصلی تبدیل می‌کند که بیشترین مازاد را در برابر عراق به ثبت رسانده است.

این آمار نشان‌دهنده وابستگی بالای بازار عراق به کالاهای ایرانی در بخش‌های مختلفی همچون انرژی، مصالح ساختمانی، مواد غذایی و محصولات صنعتی است و جایگاه استراتژیک ایران را به عنوان یک تأمین‌کننده کلیدی برای اقتصاد عراق به خوبی نمایان می‌سازد.

۴-۲-۵. تجارت خدمات کشور عراق (۲۰۲۲)

بر اساس داده‌های مرکز بین‌المللی تجارت، تراز تجاری خدمات عراق در سال ۲۰۲۲ با کسری قابل توجهی مواجه بوده است. جزئیات این تراز به شرح زیر است:

◀ صادرات خدمات: ۶.۳۷ میلیارد دلار

◀ واردات خدمات: ۲۳.۳۸ میلیارد دلار

◀ تراز تجاری خدمات: منفی ۱۷.۰۱ میلیارد دلار

بخش عمده‌ای از این مبادلات مربوط به گروه‌های خدماتی «سفر» و «حمل و نقل» بوده است که نشان‌دهنده وابستگی عراق به خدمات خارجی در این حوزه‌ها می‌باشد [۲۴].

۴-۳. تحلیل تجارت استان یزد با عراق (۱۴۰۳)

۴-۳-۱. عملکرد کلی صادرات

در سال ۱۴۰۳، استان یزد به عنوان یکی از قطب‌های صنعتی ایران، نقش مهمی در تأمین بازار عراق ایفا کرده است.

آمار کلیدی صادرات این استان به عراق به شرح زیر است:

◀ ارزش کل صادرات: ۲۷۳.۱۴ میلیون دلار

◀ وزن کل صادرات: ۲,۱۴۷,۳۸۱ تن

این ارقام نشان‌دهنده اهمیت استراتژیک بازار عراق به عنوان یکی از مقاصد اصلی صادراتی برای تولیدکنندگان استان یزد است.

۴-۳-۲. ترکیب کالاهای صادراتی

تحلیل ترکیب کالایی صادرات یزد به عراق، بیانگر تمرکز بالا بر صنایع معدنی و ساختمانی است.

این ساختار نشان می‌دهد که بازار عراق، به ویژه در بخش بازسازی و پروژه‌های زیربنایی، ظرفیت بالایی برای جذب محصولات صنعتی و ساختمانی استان یزد دارد. با این حال، سبد صادراتی یزد از تنوع نیز برخوردار بوده و شامل محصولات از صنایع شیمیایی، نساجی و کشاورزی (پسته و زعفران) نیز می‌شود.

جدول ۱۱: گروه‌های کالایی اصلی صادراتی استان یزد به عراق در سال ۱۴۰۳ (بر اساس ارزش و وزن)

وزن (تن)	ارزش (هزار دلار)	زیر گروه کالایی
۴۰۱۸۲۵	۱۹۱/۲۶۶۲۸	روغن‌های نفتی و روغن‌های حاصل از مواد معدنی قیری
۱۸۰۸۱۰۲/۴	۲۲۳۱۶۸/۲۹	سایر پتروشیمی
۳۷۵۳۰/۶۱۷	۴۳۹۱۹/۶۹۳۳۵	محصولات پلاستیکی
۴۱۹۲/۵۶۳	۸۲۴۲/۶۲۶۸	سیم و کابل
۱۳۵۴۷/۳۳۷	۵۵۵۴/۱۸۱	ظروف و لوازم آشپزخانه
۷۱۹/۲۷۶۰۷	۲۲۱۴/۶۶۷۲۲	محصولات نساجی
۴۶	۷۴۰/۶	پسته
۱۹۳۰۹۴۲/۵	۱۸۰۶۰۳/۳۲۴۹	کاشی و سرامیک
۱۵۳۹۶/۱۱۳	۷۰۸۴/۹۲۲	محصولات تخت فولادی
۴۰۹۲۲/۶۹۳	۷۲۷۷/۵۵۱	شیشه ساختمانی
۱۰۹۱/۷۲۵	۵۱۸/۵۶۹۳۶	فولادی لوله و پروفیل
۳۸۸۱/۷۴	۲۶۷۴/۲۲۸۹۵	چینی بهداشتی
۸۱۸۱۳/۴۹۸	۴۷۴۷/۳۳۵۸۰۲	سایر صنایع معدنی غیر فلزی
۱۳۵/۴۴۴	۹۷/۸۶	سایر صنایع معدنی فلزی
۵۰۰۴/۴۹	۱۰۹۵/۹۸۳	آهن اسفنجی
۷/۴۶۹	۴۴/۶۶	لوازم خانگی انرژی بر بزرگ
۶۵/۷۲۵	۱۵۸/۱۶۸	تایر
۵۷۲/۰۳۴	۲۹۵۴/۴۹۱۸	رنگ
۴۹۶/۵۹۳	۸۹/۵۲۳۵۷	سایر محصولات شیمیایی
۴/۰۸۱	۲۰/۴۰۵	پوشاک
۰/۱۲۶	۰/۱۵	تجهیزات پزشکی
۸/۹۱	۳۵/۶	تراکتور و کمباین، اجزاء و قطعات، ادوات کشاورزی
۱۷۷/۵۴	۱۹۳/۷۸	رزین
۰/۰۰۱۶۴۶۵	۱/۵۶۸	زعفران
۱/۲۴	۲/۵۵۱	سایر ماشین‌آلات و تجهیزات مورد استفاده در خطوط تولید صنعتی
۴۵/۵۷۵	۴/۷۸۵۳۸	سایر معدن
۷۱۰۱/۶۸۴	۱۷۲۵/۵۱۷	شوینده
۳۶۳/۸۶۵	۳۸۶/۱۵۳۴	شیرینی و شکلات و فرآورده‌های غلات
۳۲/۰۶۹	۱۸/۵۲۱۲	صنایع تبدیلی
۲۴/۹۴	۲۴/۸۱۵	فروآلیاژها
۱۰۹۱/۷۲۵	۵۱۸/۵۶۹۳۶	فولادی لوله و پروفیل
۱۰۸۵/۳۲۷	۱۱۳۴/۷۵۳۲۸	کفپوش‌های ماشینی
۱۰۳/۵۵	۶۶۵/۷۶	کیف و کفش
۱/۹۸۶	۶/۵۳۲	ماشین‌آلات صنایع غذایی
۴۵/۴۰۸	۱۱/۸۳۹	محصولات شیمیایی آلی
۷۷۱/۸۶۵	۴۲۰/۳۱۴۸۴	محصولات شیمیایی غیر آلی
۲۲۸/۳۵	۱۰۷/۹۷۵۷۷۵	محصولات لبنی
۲۱۴۷۳۸۱/۱	۲۷۳۱۴۰/۲۹۳۹	مجموع

۴-۳-۳. تحلیل کالاهای برتر بر اساس کد تعرفه

جدول زیر، ده کالای اصلی صادراتی استان یزد به عراق را بر اساس کد تعرفه هشت رقمی در سال ۱۴۰۳ نمایش می‌دهد.

جدول ۱۲: ده کالای عمده صادراتی یزد به عراق (۱۴۰۳) بر اساس کد تعرفه

شرح HS Code	HS Code	تعرفه گمرکی برای صادرات به عراق	ارزش (هزار دلار)	وزن (تن)
کاشی و چهارگوش - با ضریب جذب آب وزنی بیش از ۵/۰ درصد و حداکثر ۱۰ درصد	۶۹۰۷۲۲۰۰	٪۱۰	۱۳۰۲۰۵/۸۲۸۲	۱۴۱۹۴۱۶/۱
کاشی و چهارگوش -- با ضریب جذب آب وزنی بیش از ۱۰ درصد	۶۹۰۷۲۳۰۰	٪۱۰	۱۵۷۸۸/۰۰۰۱۷	۱۵۳۵۵۵/۵
کاشی و چهارگوش -- با ضریب جذب آب وزنی حداکثر ۵/۰ درصد	۶۹۰۷۲۱۰۰	٪۱۰	۱۲۱۸۴/۰۱۴۱۹	۱۲۴۶۷/۴۲
لوله و شیلنگ های سخت از پلیمرهای اتیلن	۳۹۱۷۲۱۰۰	٪۱۵	۱۱۳۹۵/۰۵۶	۸۰۵۳/۱۷۸
صفحه ها و ورقه‌ها ورقه های نازک غیر مذکور از پلیمرهای اتیلن غیر اسفنجی مستحکم نشده	۳۹۲۰۱۰۹۰	٪۱۵	۹۵۸۳/۷۸۸۴۹	۱۰۶۷۵/۵۳۲
سایر شیشه های فلت، ساییده و صیقل شده مسلح نشده غیر مذکور در جای دیگر	۷۰۰۵۲۹۹۰	٪۳	۷۲۷۷/۵۵۱	۴۰۹۲/۶۹۳
میله های آهنی یا فولادی، گرم نورد شده دارای دندان، برآمدگی گودی یا بعد از نورد تاب داده شده، یا با تغییر شکل یافتگی‌های حاصل از نورد	۷۲۱۴۲۰۰۰	٪۳	۷۰۳۸/۴۰۶	۱۵۳۰۲/۹۹۳
سایر نقاشی شده، صنایع دستی	۶۹۰۷۴۰۹۰	٪۱۰	۵۸۰۹/۸۳۴۲	۳۸۳۱۵/۹۴۷
لوله و شیلنگ های سخت از پلیمرهای کلوروپنیل	۳۹۱۷۲۳۰۰	٪۱۵	۴۳۳۲/۵۵۳	۳۲۸۱/۴۲۹
لوله و شیلنگ های سخت از پلیمرهای پروپیلن	۳۹۱۷۲۲۰۰	٪۱۵	۳۷۹۱/۷۳۴۴۴	۲۶۴۲/۳۰۵

۴-۳-۴. تحلیل روند زمانی صادرات محصولات برتر یزد به عراق (۱۳۹۷-۱۴۰۳)

نمودار سری زمانی ارائه شده، روند صادرات هفت محصول عمده استان یزد به عراق را طی سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۳ به تصویر می‌کشد. تحلیل این نمودار، نکات کلیدی زیر را آشکار می‌سازد:

❖ **کاشی و سرامیک (با ضریب جذب آب بیش از ۰.۵٪):** این محصول به عنوان پیشران اصلی صادرات یزد به عراق، در سال ۱۴۰۳ با یک جهش چشمگیر، به ارزشی بالغ بر ۱۴۰ هزار دلار (معادل ۱۴۰ میلیون دلار) رسیده است. این رشد پس از یک دوره ثبات نسبی در سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ اتفاق افتاده و نشان‌دهنده افزایش تقاضا یا موفقیت در کسب سهم بازار بیشتر است.

❖ **میلگردهای آهنی و فولادی:** این محصول پس از یک دوره نوسان، در سال ۱۴۰۳ به یکی از بالاترین سطوح صادراتی خود دست یافته و به ارزشی نزدیک به ۷۰ هزار دلار (معادل ۷۰ میلیون دلار) رسیده است.

❖ **سایر محصولات:** محصولاتی مانند شیشه، لوله و شیلنگ‌های پلیمری نیز در سال ۱۴۰۳ رشدهای قابل توجهی را تجربه کرده‌اند، هرچند حجم صادرات آن‌ها در مقایسه با کاشی و سرامیک کمتر است.

❖ **روند کلی:** سال ۱۴۰۳ برای اکثر محصولات کلیدی صادراتی یزد به عراق، یک سال جهش و رشد قابل ملاحظه بوده است. این امر می‌تواند ناشی از بهبود شرایط اقتصادی در عراق، افزایش پروژه‌های عمرانی یا تقویت روابط تجاری دوجانبه باشد.

سری زمانی محصولات برتر صادراتی یزد به عراق ۱۳۹۷-۱۴۰۳

نمودار ۵: محصولات برتر صادراتی یزد به عراق طی سال‌های ۱۳۹۷ الی ۱۴۰۳

۴-۳-۵. تحلیل بازار عراق برای محصولات منتخب صادراتی استان یزد

۴-۳-۵-۱. گروه کالایی کاشی و سرامیک (کد تعرفه: ۶۹۰۷۲)

تحلیل قیمت و جایگاه رقابتی در بازار عراق: بازار کاشی و سرامیک عراق دارای بازه‌های قیمتی متنوعی است که فرصت‌هایی را برای تولیدکنندگان مختلف فراهم می‌کند. قیمت‌گذاری در این بازار (بر اساس نرخ تبدیل تقریبی ۱۴۵۰ دینار به ازای هر دلار) به شرح زیر است:

◀ **بازه کلی بازار:** قیمت هر متر مربع کاشی و سرامیک بین ۲,۵۰۰ تا ۱۵,۲۵۰ دینار عراق (معادل ۱۰.۷ تا ۱۰.۵ دلار آمریکا) متغیر است.

◀ **رده اقتصادی:** سرامیک‌های تولید ایران، چین و ویتنام با قیمتی بین ۵,۰۰۰ تا ۹,۰۰۰ دینار (۳.۵ تا ۶ دلار) عرضه می‌شوند. محصولات پسران از برندهای معتبر ایرانی (مانند کورش، ایفا و میلاد) نیز در همین بازه قیمتی رقابت می‌کنند.

◀ **رده لوکس:** سرامیک‌های اسپانیایی که برای طراحی‌های مدرن استفاده می‌شوند، با قیمتی بین ۹,۷۵۰ تا ۱۵,۲۵۰ دینار (۶.۷ تا ۱۰.۵ دلار) به فروش می‌رسند.

◀ **محصول جایگزین پرمیوم:** گرانیت طبیعی هندی با ضخامت ۲ سانتی‌متر تا ۵۸,۰۰۰ دینار (حدود ۴۰ دلار) قیمت‌گذاری می‌شود که به عنوان یک کالای لوکس و گران‌قیمت شناخته می‌شود.

تحلیل این قیمت‌ها نشان می‌دهد که محصولات ایرانی در رده‌های اقتصادی و متوسط بازار عراق از جایگاه رقابتی مناسبی برخوردار هستند. حجم بالایی مصرف در بخش ساخت‌وساز، عراق را به یک مقصد استراتژیک برای صادرات کاشی و سرامیک

۴-۳-۲. گروه کالایی چینی بهداشتی (کد تعرفه: ۶۹۱۰۱۰۰۰)

عملکرد صادراتی استان یزد و تحلیل بازار (۱۴۰۳): استان یزد یکی از قطب‌های اصلی تولید و صادرات چینی بهداشتی ایران به مقصد عراق محسوب می‌شود. بر اساس آمار سال ۱۴۰۳، عملکرد این استان در مقایسه با کل کشور به شرح زیر است:

جدول ۱۳: بررسی کالای صادراتی چینی بهداشتی در سال ۱۴۰۳ (بر اساس آمار کارت بازرگانی)

کالا	HS	صادرات یزد به عراق ۱۴۰۳ (هزار دلار)	وزن صادرات یزد ۱۴۰۳ (تن)	صادرات ایران به عراق ۱۴۰۳ (هزار دلار)	وزن صادرات ایران ۱۴۰۳ (تن)	تعرفه گمرکی
چینی بهداشتی	۶۹۱۰۱۰۰۰	۲۶۷۳/۲۳	۳۸۸۱/۷۴	۲۰۷۸۱/۴۷	۳۹۵۸۴/۹۸۶۷	۱۵٪

بر اساس این داده‌ها، استان یزد در سال ۱۴۰۳ به تنهایی ۱۲.۹ درصد از کل صادرات چینی بهداشتی ایران به عراق را به خود اختصاص داده است که نشان‌دهنده ظرفیت بالای تولیدی و صادراتی این استان است.

۴-۳-۶. پتانسیل بازار و ملاحظات استراتژیک

تحلیل پتانسیل بازار چینی بهداشتی در عراق نتایج قابل تأملی را به همراه دارد:

- ❖ **فراتر از پتانسیل برآوردی:** بر اساس برآوردها، پتانسیل صادراتی این کالا از ایران به عراق حدود ۳.۴ میلیون دلار تخمین زده شده، در حالی که حجم صادرات فعلی ایران به ۲۸ میلیون دلار رسیده است. این امر نشان‌دهنده نفوذ بسیار بالای محصولات ایرانی در این بازار و فراتر رفتن از ظرفیت‌های پیش‌بینی شده است.
- ❖ **ریسک اشباع بازار:** با وجود موفقیت کنونی، این حجم از صادرات می‌تواند ریسک اشباع بازار را به همراه داشته باشد و رقابت را در آینده تشدید کند.

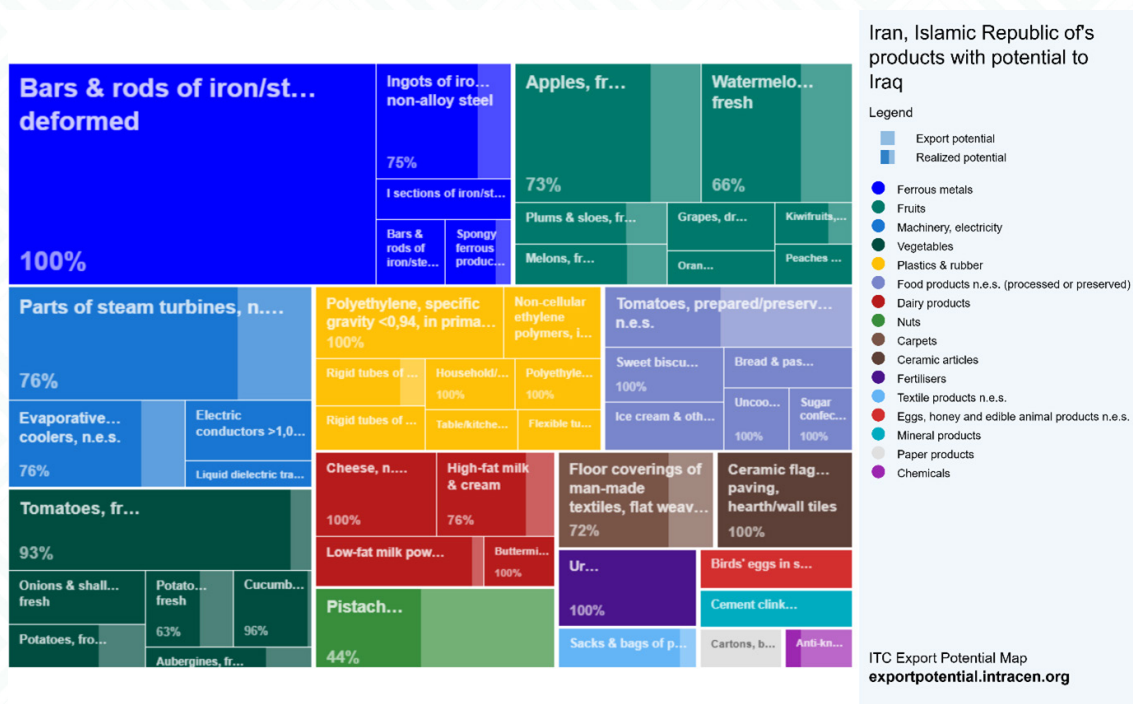
❖ **اهمیت تعرفه:** تعرفه گمرکی ۱۵ درصدی عراق برای واردات این کالا، یک عامل کلیدی در رقابت است.

بنابراین، برای حفظ و توسعه جایگاه در این بازار، تولیدکنندگان یزدی باید بر حفظ کیفیت، نوآوری در طراحی، تنوع‌بخشی به محصولات و مدیریت قیمت تمام‌شده تمرکز کنند تا بتوانند در برابر رقبا و خطر اشباع احتمالی بازار، مزیت رقابتی خود را حفظ نمایند.

۴-۴. چشم‌انداز آینده تجارت ایران و عراق: تحلیل پتانسیل‌ها، موانع و راهکارها

۴-۴-۱. تحلیل پتانسیل صادراتی ایران به عراق (بر اساس نقشه ITC)

نقشه پتانسیل صادراتی مرکز تجارت بین‌الملل (ITC) ابزاری تحلیلی برای شناسایی فرصت‌های تجاری است. در این نقشه، اندازه هر مستطیل نشان‌دهنده ارزش پتانسیل صادراتی یک محصول و تفکیک رنگی آن، میزان پتانسیل محقق شده (رنگ پررنگ) در برابر پتانسیل تحقق‌نیافته (رنگ کم‌رنگ) را نمایش می‌دهد. تحلیل این نقشه برای بازار عراق نتایج زیر را به دست می‌دهد [۲۵]

نمودار ۶: نقشه پتانسیل صادراتی ایران به عراق

۴-۴-۱-۱. محصولات با عملکرد صادراتی بالا (پتانسیل محقق شده)

ایران در بسیاری از گروه‌های کالایی موفق شده است بخش عمده‌ای از پتانسیل صادراتی خود به عراق را محقق سازد. این محصولات به عنوان نقاط قوت صادراتی ایران به این بازار شناخته می‌شوند:

◀ **گوجه‌فرنگی تازه:** از مجموع ظرفیت صادراتی ۱۴۸ میلیون دلاری، حدود ۹۳ درصد آن محقق شده است که نشان‌دهنده تسلط ایران بر این بخش از بازار است.

◀ **پیاز، پرتقال و شیرینی‌جات:** این محصولات نیز به طور تقریباً کامل به سقف پتانسیل صادراتی خود رسیده‌اند.

۴-۴-۱-۲. محصولات با ظرفیت استفاده‌نشده (فرصت‌های صادراتی)

با وجود موفقیت‌های مذکور، برخی محصولات دارای ظرفیت قابل توجهی برای رشد هستند که هنوز به طور کامل از آن‌ها استفاده نشده است:

◀ **گوجه‌فرنگی فرآوری‌شده:** با وجود پتانسیل صادراتی ۹۱ میلیون دلاری، تنها ۴۷ درصد از این ظرفیت محقق شده است. این شکاف ۴۸ میلیون دلاری، یک فرصت بزرگ برای صنایع تبدیلی و غذایی ایران محسوب می‌شود.

◀ **پسته و فرآورده‌های سیب‌زمینی (منجمد):** این کالاها نیز دارای پتانسیل تحقق‌نیافته قابل توجهی هستند و می‌توانند به عنوان گزینه‌های استراتژیک برای توسعه سبد صادراتی در نظر گرفته شوند.

۴-۲. موانع و چالش‌های کلیدی در صادرات به عراق

موانع پیش روی صادرکنندگان ایرانی برای ورود و رقابت در بازار عراق را می‌توان به دو دسته اصلی تقسیم کرد:

۴-۲-۱. موانع رسمی و قانونی

- ❖ **مقررات تجاری و تعرفه‌ها:** وجود تعرفه‌های وارداتی و تغییرات مکرر در مقررات تجاری عراق.
- ❖ **استانداردهای فنی و بهداشتی:** الزامات سخت‌گیرانه بهداشتی و قرنطینه‌ای (SPS) که نیازمند انطباق کامل محصولات است.
- ❖ **کمبود گواهی‌های بین‌المللی:** عدم برخورداری برخی تولیدکنندگان از گواهی‌های استاندارد معتبر جهانی مانند HACCP و ISO که در بازارهای رسمی اهمیت بالایی دارد.

۴-۲-۲. موانع غیررسمی و عملیاتی

- ❖ **ضعف‌های لجستیکی:** کمبود زیرساخت‌های حمل‌ونقل، به ویژه زنجیره تأمین سرد (Cold Chain) برای محصولات کشاورزی و تأخیرهای مکرر در مرزهای گمرکی.
- ❖ **نوسانات نرخ ارز:** بی‌ثباتی نرخ ارز که برنامه‌ریزی مالی و قیمت‌گذاری را برای صادرکنندگان دشوار می‌سازد.
- ❖ **رقابت شدید:** حضور رقبای قدرتمند منطقه‌ای، به ویژه ترکیه، که در بسیاری از گروه‌های کالایی با ایران رقابت می‌کنند.
- ❖ **موانع سیاسی و تحریم‌ها:** فشارهای بین‌المللی و تحریم‌ها که بر فرآیندهای بانکی و نقل‌وانتقالات مالی تأثیر منفی می‌گذارد.
- ❖ **تجارت غیررسمی (قاچاق):** وجود تجارت غیررسمی و قاچاق کالا که به رقابت‌پذیری صادرکنندگان رسمی آسیب می‌زند.

۴-۲-۳. راهکارهای پیشنهادی برای توسعه صادرات

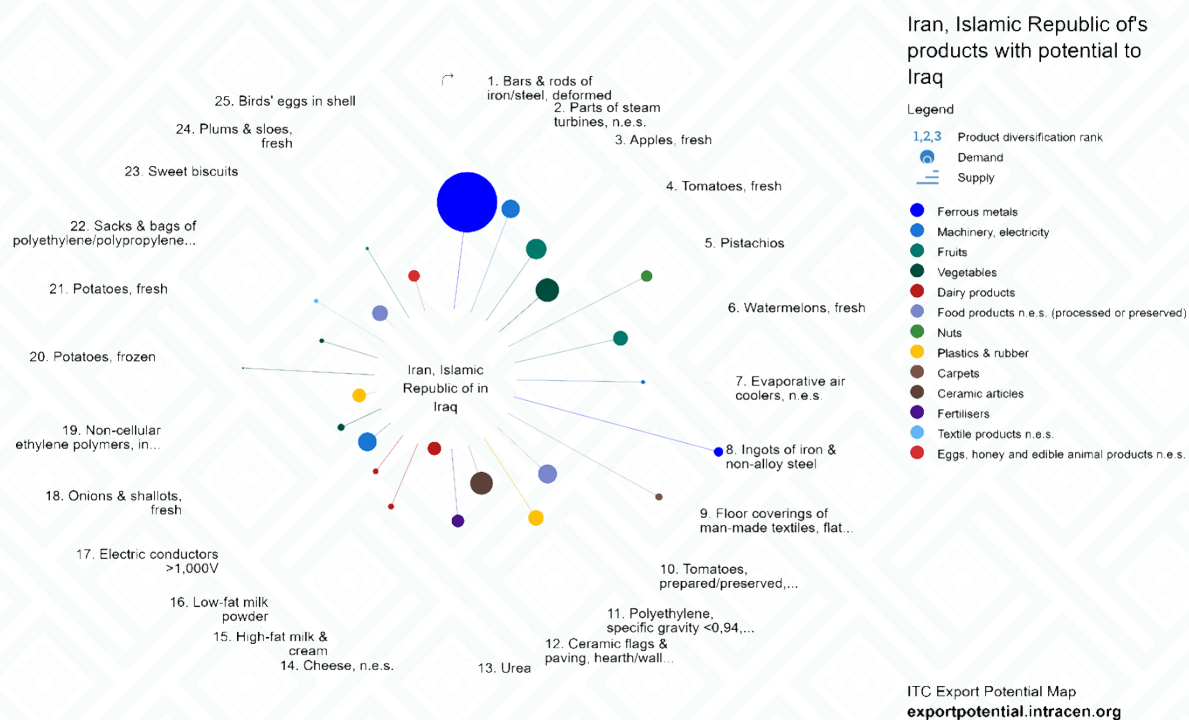
برای بهره‌برداری کامل از پتانسیل‌های صادراتی به بازار عراق و تبدیل ظرفیت‌های تحقق نیافته به فرصت‌های واقعی، اجرای راهکارهای زیر پیشنهاد می‌گردد:

- ❖ **توسعه زیرساخت‌ها:** سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های حمل‌ونقل، پایانه‌های مرزی و ایجاد سردخانه‌های مجهز در نزدیکی مرزها.
 - ❖ **ارتقای استانداردها و کیفیت:** تمرکز بر بهبود کیفیت محصولات، دریافت گواهی‌های استاندارد بین‌المللی و انطباق با الزامات بهداشتی بازار عراق.
 - ❖ **بهبود بسته‌بندی و برندسازی:** سرمایه‌گذاری در طراحی بسته‌بندی‌های جذاب و استاندارد و افزایش فعالیت‌های تبلیغاتی برای برندهای ایرانی در بازار هدف.
 - ❖ **تسهیل فرآیندهای تجاری:** تلاش برای تسهیل رویه‌های گمرکی از طریق دیپلماسی اقتصادی و انعقاد توافق‌نامه‌های تجاری دوجانبه.
 - ❖ **کنترل تجارت غیررسمی:** افزایش نظارت و کنترل بر مرزها به منظور مهار قاچاق کالا و حمایت از صادرکنندگان رسمی.
- با اجرای این مجموعه اقدامات، ایران می‌تواند سهم بازار خود را به ویژه در محصولات کشاورزی و فرآوری شده افزایش داده و جایگاه خود را به عنوان یک شریک تجاری استراتژیک برای عراق تثبیت نماید.

۳-۴-۳. تحلیل ساختار پتانسیل صادراتی ایران به عراق (بر اساس نمودار شعاعی ITC)

نمودار شعاعی ارائه شده از سوی مرکز تجارت بین‌الملل (ITC)، یک نمایش بصری از پتانسیل صادراتی ایران به بازار عراق است که ساختار آن به شرح زیر تعریف می‌شود:

- ◀ دایره‌ها (محصولات): هر دایره نشان‌دهنده یک گروه کالایی خاص است.
- ◀ اندازه دایره (ارزش پتانسیل): اندازه هر دایره متناسب با ارزش پتانسیل صادراتی آن محصول است. بنابراین، دایره‌های بزرگ‌تر نمایانگر فرصت‌های صادراتی با ارزش بالاتر هستند.
- ◀ رنگ دایره (گروه صنعتی): رنگ هر دایره، گروه صنعتی مربوط به آن کالا را مشخص می‌کند (مانند فلزات آهنی، محصولات کشاورزی، پلاستیک و...).
- ◀ موقعیت شعاعی (عرضه/تقاضا): موقعیت دایره‌ها نسبت به مرکز، ماهیت پتانسیل را نشان می‌دهد. دایره‌هایی که در نیمه بالایی نمودار قرار دارند، بیانگر تقاضای بالا در بازار عراق برای آن محصول هستند، در حالی که دایره‌های نیمه پایینی، نشان‌دهنده ظرفیت بالای عرضه از سوی ایران می‌باشند.

نمودار ۷: ساختار پتانسیل صادراتی ایران به عراق

۴-۴-۴. تحلیل فرصت‌های صادراتی

بر اساس ساختار نمودار، می‌توان فرصت‌های اصلی صادراتی ایران به عراق را به شرح زیر دسته‌بندی کرد:

◀ **فلزات آهنی:** بزرگترین دایره در نمودار مربوط به «میلگردها و مفتول‌های فولادی» (Bars & rods of iron/steel) است. این محصول با قرارگیری در بالای نمودار، نشان‌دهنده بالاترین پتانسیل صادراتی از نظر ارزش و همچنین تقاضای بسیار بالا در بازار عراق می‌باشد که عمدتاً ناشی از نیاز گسترده این کشور به مصالح ساختمانی در پروژه‌های بازسازی و عمرانی است.

◀ **محصولات کشاورزی:** این گروه کالایی تنوع و پتانسیل بالایی را به خود اختصاص داده است. محصولات نظیر سیب، گوجه‌فرنگی، پسته و هندوانه با داشتن دایره‌های بزرگ، فرصت‌های صادراتی قابل توجهی را نشان می‌دهند. سایر محصولات مانند پیاز و سیب‌زمینی (تازه و منجمد) نیز از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند.

◀ **سایر گروه‌های کالایی:** علاوه بر موارد فوق، محصولات دیگری نیز دارای پتانسیل صادراتی قابل توجهی هستند:

- محصولات لبنی: مانند پنیر و شیر خشک کم‌چرب.
- پلاستیک و پلیمرها: شامل انواع پلی‌اتیلن و کیسه‌های پلاستیکی.
- محصولات غذایی فرآوری‌شده: مانند بیسکویت شیرین.
- کالاهای صنعتی و ساختمانی: شامل کولرهای آبی و سرامیک‌های ساختمانی.

۴-۴-۴-۱. نتیجه‌گیری استراتژیک

تنوع بالای محصولات در این نمودار نشان می‌دهد که سبد صادراتی ایران دارای ظرفیت بالایی برای پاسخگویی به نیازهای متنوع بازار عراق است. عواملی همچون نزدیکی جغرافیایی (که هزینه‌های حمل‌ونقل را کاهش می‌دهد)، اشتراکات فرهنگی (که بر سلیقه مصرف‌کننده تأثیرگذار است) و نیاز مستمر بازار عراق به کالا در حوزه‌های مختلف، یک فرصت استراتژیک برای توسعه صادرات غیرنفتی ایران فراهم آورده است. برای بهره‌برداری کامل از این پتانسیل، تمرکز بر تنوع‌بخشی به سبد صادراتی، بهبود مستمر کیفیت و توسعه بسته‌بندی‌های صادرات محور امری ضروری است.

۴-۴-۵. تحلیل وضعیت صادرات ایران به عراق: عملکرد فراتر از پتانسیل و ریسک‌های رقابتی

۴-۴-۵-۱. تحلیل داده‌های پتانسیل صادراتی

بر اساس داده‌های نمودار ارائه شده از سوی مرکز تجارت بین‌الملل (ITC)، وضعیت صادرات ایران به عراق در یک نگاه کلی به شرح زیر است:

◀ **صادرات پایه (Baseline Exports):** ۶ میلیارد دلار

◀ **پتانسیل صادراتی تخمینی (Export Potential):** ۴.۲ میلیارد دلار

◀ **پتانسیل تحقق نیافته باقی‌مانده (Unrealized Potential):** ۵۳۰ میلیون دلار

این ارقام یک نتیجه‌گیری کلیدی را به همراه دارند: حجم صادرات فعلی ایران به عراق (۶ میلیارد دلار) به میزان قابل توجهی (حدود ۴۳٪) از پتانسیل تخمین‌زده شده برای این بازار فراتر رفته است. این در حالی است که هنوز ظرفیت استفاده نشده‌ای به ارزش ۵۳۰ میلیون دلار در گروه‌های کالایی خاص وجود دارد.

نمودار ۸: پتانسیل صادراتی ایران به عراق

۴-۴-۵. تفسیر و ملاحظات استراتژیک

این وضعیت، که در آن عملکرد واقعی از پتانسیل پیشی گرفته، دارای ابعاد دوگانه‌ای است:

- ◀ **جنبه مثبت (جایگاه قوی در بازار):** عملکرد فراتر از پتانسیل، نشان‌دهنده نفوذ عمیق و جایگاه تثبیت‌شده کالاهای ایرانی در بازار عراق است. این امر موفقیت صادرکنندگان ایرانی در پاسخگویی به نیازهای این بازار را نشان می‌دهد و وجود ۵۳۰ میلیون دلار ظرفیت باقی‌مانده، بیانگر فرصت‌های بیشتر برای رشد در حوزه‌های تخصصی است.
- ◀ **جنبه منفی (ریسک اشباع و رقابت مخرب):** از سوی دیگر، این وضعیت می‌تواند هشدار مبنی بر اشباع بازار برای برخی از کالاهای اصلی باشد. هنگامی که یک بازار به این سطح از اشباع نزدیک می‌شود، احتمال شکل‌گیری رقابت ناسالم و مخرب میان خود صادرکنندگان ایرانی افزایش می‌یابد. این رقابت می‌تواند به شکل‌های زیر بروز کند:
 - **کاهش غیرمنطقی قیمت‌ها:** رقابت بر سر قیمت به جای کیفیت، که حاشیه سود همه فعالان را کاهش می‌دهد.
 - **افت کیفیت محصولات:** تلاش برای کاهش هزینه‌ها به هر قیمتی که منجر به عرضه کالاهای بی‌کیفیت می‌شود.
 - **رفتارهای تجاری غیراخلاقی:** اقداماتی که در کوتاه‌مدت ممکن است به نفع یک صادرکننده باشد، اما در بلندمدت به اعتبار کل کالاهای ایرانی لطمه می‌زند.

۴-۴-۵. نتیجه‌گیری

در حالی که جایگاه کنونی ایران در بازار عراق بسیار مطلوب است، تداوم این موفقیت نیازمند یک رویکرد هوشمندانه و هماهنگ است. برای جلوگیری از فرسایش سودآوری و آسیب به اعتبار برند "ساخت ایران"، مدیریت هوشمندانه صادرات، ایجاد کنسرسیوم‌ها یا انجمن‌های صادراتی و تمرکز بر رقابت سالم مبتنی بر کیفیت و نوآوری، بیش از پیش اهمیت می‌یابد.

- [1] “Earthlink - في اليوم الدولي للغة الأم، تعرف على اللغات الأم المختلفة لسكان العراق.” Accessed: Jun. 28, 2025. [Online]. Available: <https://earthlink.iq/blog/%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D9%8A%D9%88%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%88%D9%84%D9%8A-%D9%84%D9%84%D8%BA%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%85%D8%8C-%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%81-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D8%A7%D9%84%D9%84/>
- [2] “Iraq: Country File, Economic Risk Analysis | Coface.” Accessed: Jun. 28, 2025. [Online]. Available: <https://www.coface.com/news-economy-and-insights/business-risk-dashboard/country-risk-files/iraq#deterioration-in-the-current-and-public-balances>
- [3] “(التخطيط تعلن النتائج الأساسية للتعداد السكاني في العراق) وكالة الانباء العراقية (واع)” Accessed: Jun. 30, 2025. [Online]. Available: <https://ina.iq/ar/local/228692--46-118-.html>
- [4] “الهيئة العليا للتعداد : انتهاء المرحلة الثانية للتعداد السكاني، بنجاح، و اعلان النتائج خلال الاسبوع الحالي - هيئة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافية.” Accessed: Jun. 28, 2025. [Online]. Available: <https://cosit.gov.iq/ar/2020-12-28-07-22-189>
- [5] “Iraq - Oil, Agriculture, Trade | Britannica.” Accessed: Jun. 26, 2025. [Online]. Available: <https://www.britannica.com/place/Iraq/Economy>
- [6] “Iraq - Climatology | Climate Change Knowledge Portal.” Accessed: Jul. 02, 2025. [Online]. Available: <https://climateknowledgeportal.worldbank.org/country/iraq/climate-data-historical>
- [7] “ال باب الأول - عامة احكام”.
- [8] “Iraq - Overview.” Accessed: Jul. 02, 2025. [Online]. Available: <https://taxsummaries.pwc.com/iraq>
- [9] “International convention and customs procedures of Iraq - International Trade Portal.” Accessed: Jul. 04, 2025. [Online]. Available: <https://www.lloydsbanktrade.com/en/market-potential/iraq/customs>
- [10] “Harmonizing Iraq’s trade regime: A 20-year milestone achieved | ITC.” Accessed: Jul. 04, 2025. [Online]. Available: https://www.intracen.org/news-and-events/news/harmonizing-iraqs-trade-regime-a-20-year-milestone-achieved?utm_source=chatgpt.com
- [11] “Iraq - Protecting Intellectual Property.” Accessed: Jul. 04, 2025. [Online]. Available: <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/iraq-protecting-intellectual-property>
- [12] “2022.” Accessed: Jul. 12, 2025. [Online]. Available: <https://www.wipo.int/en/web/global-innovation-index/2022/index>
- [13] “WIPO Webcast - Launch of the Global Innovation Index 2024 - WIPO GII GE 24.” Accessed: Jul. 12, 2025. [Online]. Available: https://webcast.wipo.int/video/WIPO_GII_GE_24_2024-09-26_PM_123520
- [14] “Iraq | Economy Profile | Business Ready.” Accessed: Jul. 05, 2025. [Online]. Available: <https://www.worldbank.org/en/businessready/economy/iraq?topic=DR>
- [15] “Investor Guide – National Investment Commission.” Accessed: Jul. 05, 2025. [Online]. Available: https://investpromo.gov.iq/?page_id=189

- [16] National Investment Commission Republic of Iraq, “قانون الاستثمار, 2006”. [Online]. Available: <https://investpromo.gov.iq/wp-content/uploads/2016/10/%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D8%AB%D9%85%D8%A7%D8%B1-1.pdf>
- [17] “Market Access Map.” Accessed: Jul. 06, 2025. [Online]. Available: <https://www.macmap.org/en/query/trade-agreement?reporter=368&relation=I&partner=364>
- [18] “Doing Business in Iraq - World Bank Group.” Accessed: Jul. 06, 2025. [Online]. Available: <https://archive.doingbusiness.org/en/data/exploreconomies/iraq>
- [19] “Home | Logistics Performance Index (LPI).” Accessed: Jul. 12, 2025. [Online]. Available: <https://lpi.worldbank.org/>
- [20] Iraqi Innovators. “تحليل نهوض التجارة الإلكترونية في العراق”. Accessed: Jul. 06, 2025. [Online]. Available: <https://iraqtech.io/%D8%AA%D8%AD%D9%84%D9%8A%D9%84-%D9%86%D9%87%D9%88%D8%B6-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%AC%D8%A7%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%84%D9%83%D8%AA%D8%B1%D9%88%D9%86%D9%8A%D8%A9-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%B9/>
- [21] “Digital 2025: Iraq — DataReportal – Global Digital Insights.” Accessed: Jul. 06, 2025. [Online]. Available: <https://datareportal.com/reports/digital-2025-iraq>
- [22] “Digital in Iraq — DataReportal – Global Digital Insights.” Accessed: Jul. 07, 2025. [Online]. Available: https://datareportal.com/digital-in-iraq?utm_source=DataReportal&utm_medium=Country_Article_Hyperlink&utm_campaign=Digital_2025&utm_term=Iraq&utm_content=Country_Page_Link
- [23] “Trade Map - List of importers for the selected product (All products).” Accessed: Jul. 08, 2025. [Online]. Available: https://www.trademap.org/Country_SelProduct_TS.aspx?nvpm=1%7c%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1
- [24] “Trade Map - List of services imported by Iraq (All services).” Accessed: Jul. 09, 2025. [Online]. Available: https://www.trademap.org/Service_SelCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c368%7c%7c%7c%7c%7cS00%7c1%7c3%7c1%7c1%7c2%7c1%7c5%7c1%7c1%7c1
- [25] “Export Potential Map.” Accessed: Jul. 09, 2025. [Online]. Available: <https://exportpotential.intracen.org/en/products/tree-map?fromMarker=i&exporter=364&toMarker=j&market=368&whatMarker=k>